

Visegrad Fund

Komparativna Analiza

Prava i učešće manjina,
pogledi sa Kosova, iz Slovačke,
Češke i Mađarske

FEBRUAR 2024

KOMPARATIVNA ANALIZA

Prava i učešće manjina,
pogledi sa Kosova, iz Slovačke, Češke i Mađarske

Za izdavača:

NVO AKTIV

Adresa:

Kralja Petra 183a, Severna Mitrovica
Ćamilj Hodža 38, 1. sprat, br. 2, Priština
Kosovska 17, 3. sprat, Beograd

Imejl:

info@ngoaktiv.org

Veb-sajt:

www.ngoaktiv.org

Severna Mitrovica, februar 2024.

Autori:

Milica Orlović (NVO AKTIV)

Dr Svetluša Surová (Institut Matej Bel, Institut za istraživanje manjinskih pitanja MIRI)

Ábel Ravasz (Institut Matej Bel)

Marta Szpala (Institut za moredorni razvoj)

Márton Schlanger (Fondacija Republikon)

Sadržaj

Uvod	5
Metodologija	6
Nevećinske zajednice na Kosovu, u Slovačkoj, Češkoj i Mađarskoj	7
Nevećinske zajednice na Kosovu	7
Nevećinske zajednice u Slovačkoj	9
Nevećinske zajednice u Češkoj	10
Nevećinske zajednice u Mađarskoj	12
Pravni i politički mehanizmi za učešće u odlučivanju	13
Pregled mehanizama na Kosovu	13
Pregled mehanizama u Slovačkoj	17
Pregled mehanizama u Češkoj	23
Pregled mehanizama u Mađarskoj	27
Komparativna analiza navedenih mehanizama	29
Evaluacija učešća u donošenju odluka u praksi	31
Uvidi sa Kosova	31
Uvidi iz Slovačke	35
Uvidi iz Češke	38
Uvidi iz Mađarske	39
Komparativna analiza evaluacije	42
Međusektorski izazovi sa kojima se suočavaju manjinske zajednice	43
Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice na Kosovu	45
Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice u Slovačkoj	46
Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice u Češkoj	47
Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice u Mađarskoj	48
Komparativna analiza problema sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice	49
Posebne preporuke	51

Uvod

Ova komparativna analiza je deo projekta pod nazivom „Povećanje učešća manjina u procesima donošenja odluka kroz rad na politikama i razmenama“, koji sprovodi projektni konzorcijum koji čine NVO AKTIV sa Kosova, Institut Matej Bel iz Slovačke, Institut za savremeni razvoj iz Češke i Fondacija Republikon iz Mađarske. Projekat ima za cilj da olakša dijalog i saradnju između organizacija civilnog društva, istraživačkih centara i lokalnih aktivista koji rade na promovisanju uključivanja manjina u procese donošenja odluka. Glavni cilj ovog programa je da doprinese i omogući bolje javne i institucionalne politike koje osnažuju predstavnike manjinskih zajednica na Kosovu, sa posebnim fokusom na kosovske Srbe.

U savremenim društvima, uključivanje i učešće manjinskih zajednica u procesima donošenja odluka prepoznati su kao ključni elementi za negovanje društvene kohezije, promovisanje demokratskog upravljanja i rešavanje sistemskih nejednakosti. Ovaj rad istražuje zajedničke izazove sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice na Kosovu, Slovačkoj, Mađarskoj i Češkoj, oslanjajući se na bogatu tapiseriju kvalitativnih podataka prikupljenih kroz intervjue i fokus grupe. Podaci koji su predstavljeni u ovoj analizi bacaju svetlo na složenu interakciju političkih, društvenih i institucionalnih faktora koji oblikuju iskustva manjinskih zajednica u svakoj zemlji. Kroz uporednu analizu podataka, ovaj rad nastoji da rastumači dinamiku koja leži u osnovi a koja oblikuje iskustva manjina u različitim nacionalnim kontekstima. Kroz ispitivanje pravnih i političkih mehanizama koji su na raspolaganju za olakšavanje učešća, procenjivanje efikasnosti postojećih politika i istraživanje veza između inkluzije i bezbednosti zajednice, ovaj rad nudi vredan uvid u mogućnosti i prepreke sa kojima se suočavaju manjinske zajednice na Kosovu, u Slovačkoj, Mađarskoj i Češkoj, a takođe nudi i sveobuhvatnu analizu izazova, mogućnosti i implikacija na politiku izvedene iz prikupljenih podataka. Kroz istraživanje ključnih tema kao što su političko predstavljanje, diskriminacija, pristup uslugama i bezbednost zajednice, ovaj rad ima za cilj da pruži dublje razumevanje složene dinamike koja oblikuje uključivanje manjina u procese donošenja odluka. Kroz angažovanje sa glasovima onih koji su direktno pogođeni diskriminacijom i marginalizacijom, ova analiza nastoji da pojača perspektive manjina i da zalaže se za reforme politike koje unapređuju socijalnu jednakost i solidarnost.

Metodologija

Za ovu analizu, primenjena je mešovita metoda za prikupljanje i analizu podataka o izazovima sa kojima se suočavaju manjinske zajednice na Kosovu, u Slovačkoj, Mađarskoj i Češkoj. Metodologija je osmišljena da osigura sveobuhvatno istraživanje ključnih tema, istovremeno omogućavajući nijansirani uvid u proživljena iskustva pojedinaca iz manjinskih zajednica i manjinskih zajednica u celini.

Strategija uzorkovanja imala je za cilj da obuhvati širok raspon perspektiva zainteresovanih strana, uključujući političke predstavnike, organizacije civilnog društva, aktiviste na lokalnom nivou i pripadnike manjinskih zajednica. Ciljani odabir uzorka je korišćen kako bi se obezbedila zastupljenost različitih demografskih grupa i geografskih regiona unutar svake zemlje.

Prikupljanje podataka uključivalo je tri primarne metode: intervju, fokus grupe i sekundarna istraživanja. Obavljeno je dvadeset intervju i fokus grupa u svakoj od četiri zemlje, što je za rezultat imalo učešće ukupno osamdeset učesnika u istraživanju. Vodiči za polustrukturirane intervju i protokoli za fokus grupe su razvijeni u svrhu vođenja diskusija i kako bi se osigurala konzistentnost tokom sesija za prikupljanje podataka.

Intervjui su obavljani sa ključnim sagovornicima, uključujući političke i društvene aktere, predstavnike nevladinih organizacija (NVO), lidere zajednica i predstavnike institucija. Ovi intervju su pružili detaljan uvid u politički pejzaž, institucionalnu dinamiku i perspektive zajednice u vezi sa uključivanjem manjina i učešćem u procesima donošenja odluka.

Održane su fokus grupe sa različitim grupama učesnika, uključujući i pripadnike manjinskih zajednica, aktiviste i građane. Ove sesije su olakšale interaktivne diskusije i omogućile su učesnicima da podele svoja iskustva, perspektive i brige u podržavajućem, grupnom okruženju. Fokus grupe su vođene na lokalnim jezicima sa obučanim facilitatorima, kako bi se osigurala efikasna komunikacija i izgradnja odnosa.

Pored primarnog prikupljanja podataka, sprovedeno je i sekundarno istraživanje kako bi se istražili postojeći pravni mehanizmi i politike koje imaju za cilj zaštitu manjinskih prava u svakoj od zemalja. Ovo je uključivalo i sveobuhvatan pregled relevantnog zakonodavstva, političkih dokumenata i akademske literature kako bi se pružio kontekst i osnovne informacije za studiju.

Nakon prikupljanja podataka, obrasci i zajedničke teme su identifikovani kroz odgovore. Oni su kategorizovani i sistematski organizovani kako bi se uočili problemi koji se ponavljaju a sa kojima se suočavaju manjinske zajednice. Kroz ovaj proces su se pojavili uvidi u vezi sa diskriminacijom, nedostatkom političke zastupljenosti, barijerama u pristupu uslugama i drugim izazovima. Na osnovu analiziranih podataka doneti su zaključci sa ciljem da se pruži sveobuhvatno razumevanje prepreka sa kojima se susreću manjinske grupe u zemljama koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem.

Etički principi i smernice su poštovani tokom celog procesa istraživanja kako bi se osigurala zaštita prava učesnika i poverljivost. Informisani pristanak je dobijen od svih učesnika pre prikupljanja podataka, a sprovedene su mere za zaštitu njihove privatnosti i anonimnosti. Svi podaci su bezbedno pohranjeni a pristup podacima su imali samo istraživači.

Nevećinske zajednice na Kosovu, u Slovačkoj, Češkoj i Mađarskoj

Nevećinske zajednice na Kosovu

Prema popisu stranovništva iz 2011. godine, kosovski Albanci su dominantna etnička grupa na Kosovu, čineći preko 93% ukupnog stanovništva³. Međutim, ovaj popis možda netačno odražava broj kosovskih Srba zbog njihovog bojkota popisa, što je rezultiralo prijavljenom brojkom od samo 1,5%. Nasuprot tome, procene međunarodne zajednice prisutne na Kosovu ukazuju na znatno veće prisustvo Srba, otprilike 7% ukupnog stanovništva. Osim kosovskih Srba i kosovskih Albanaca, postoje i druge nevećinske zajednice kao što su Bošnjaci, Turci, Romi, Aškalije i Egipćani. Pa ipak, precizni demografski uvidi u ove grupe ostaju nedostižni u okviru dostupnih podataka. Ustav Kosova je najvažniji za zaštitu ovih nevećinskih prava, jer ocrtava specifična prava koja se daju pripadnicima nevećinskih zajednica na Kosovu. Ova prava, sadržana u Ustavu, imaju za cilj da zaštite i očuvaju učešće pripadnika nevećinskih zajednica, njihovu inkluziju, kulturni, jezički i verski identitet, u skladu sa principima jednakosti, nediskriminacije i tolerancije⁴.

U skladu sa Ustavom, stanovnici koji pripadaju određenim nacionalnim, etničkim, jezičkim ili verskim grupama koje su tradicionalno prisutne na Kosovu, imaju posebna prava mimo osnovnih ljudskih prava. Ova prava obuhvataju slobodu izbora za svakog člana zajednice u pogledu identifikacije, uz kategoričku zabranu diskriminatornih radnji na osnovu ovog izbora. Štaviše, članovi zajednice imaju nedvosmisleno pravo da slobodno izražavaju, neguju i razvijaju svoj identitet i atribut zajednice⁵. Važno je da ostvarivanje ovih prava podleže obavezi poštovanja zakona Kosova i ne bi trebalo da utiče na prava drugih. Štaviše, Ustav nameće određene odgovornosti Kosovu da omogući okruženje pogodno za očuvanje, zaštitu i razvoj identiteta zajednica i njihovih pripadnika. Štaviše, postoji posvećenost promovisanju duha tolerancije, negovanju dijaloga i podršci pomirenju između zajednica. Ova obaveza je u skladu sa međunarodnim standardima navedenim u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina i Evropskoj povelji o regionalnim ili manjinskim jezicima. Kosovo je u obavezi da usvoji mere koje obezbeđuju zaštitu pojedinaca od pretnji, diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja koji proizilaze iz njihovog nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta. Posebna pažnja je posvećena unapređenju ravnopravnosti članova zajednice u različitim sferama života bez diskriminacije. Štaviše, vlada se obavezuje da će primeniti snažne mere protiv bilo kakvih pokušaja podrivanja prava članova zajednice, uzdržavajući se od politike ili prakse koje nastoje da nasilno asimiluju ove pojedince. Važno je da ustav osigurava da sve zajednice i njihovi pripadnici imaju nediskriminatorni pristup pravima navedenim u njegovim odredbama. U suštini, ove ustavne odredbe naglašavaju posvećenost Kosova podržavanju i zaštiti prava nevećinskih zajednica, obezbeđujući da se njihov kulturni, jezički i verski identitet poštuje i štiti u okviru pravnog okvira Kosova. Važno je reći da ostvarivanje ovih prava podleže obavezi poštovanja zakona Kosova i ne bi trebalo da utiče na prava drugih. Povrh toga, ustav propisuje određene odgovornosti Kosova, da omogući okruženje pogodno za

3] Agencija za statistiku Kosova – <https://ask.rks-gov.net/>

4] Član 57, Ustav Kosova

5] Član 58, Ustav Kosova

očuvanje, zaštitu i razvoj identiteta zajednica i njihovih pripadnika. Dalje, postoji posvećenost promovisanju duha tolerancije, negovanju dijaloga i podršci pomirenju između zajednica. Ova obaveza je u skladu sa međunarodnim standardima navedenim u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina i Evropskoj povelji o regionalnim ili manjinskim jezicima. Kosovo je u obavezi da usvoji mere koje obezbeđuju zaštitu pojedinaca od pretnji, diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja koji proizilaze iz njihovog nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta. Posebna pažnja je posvećena unapređenju ravnopravnosti članova zajednice u različitim sferama života bez diskriminacije. Povrh toga, vlada se obavezuje da će primeniti snažne mere protiv bilo kakvih pokušaja podrivanja prava članova zajednice, uzdržavajući se od politika ili praksi koje nastoje da nasilno asimiliraju ove pojedince. Važno je da ustav osigurava da sve zajednice i njihovi pripadnici imaju nediskriminatorski pristup pravima navedenim u njegovim odredbama. U suštini, ove ustavne odredbe naglašavaju posvećenost Kosova podržavanju i zaštiti prava nevećinskih zajednica, obezbeđujući da se njihov kulturni, jezički i verski identitet poštuje i štiti u okviru pravnog okvira Kosova.

Nevećinske zajednice u Slovačkoj

Slovačka je multikulturalna zemlja sa etnički i jezički raznolikim društvom. Na poslednjem popisu iz 2021. godine, od ukupnog broja stanovnika koji iznosi 5, 449, 270, 10,8% ukupnog stanovništva sa stalnim prebivalištem izjasnilo se da su pripadnici nacionalnih manjina. Pojedinci su se najviše izjasnili kao Slovaci (83,82%), Mađari (7,75%), Romi (1,23%), Česi (0,53%), Rusini (0,44%). Udeo samoidentifikacije sa drugim nacionalnostima kao što su Ukrajinci, Poljaci, Nemci, Rusi, Vijetnamci, Moravci, Bugari, Hrvati, Srbi, Rumuni, Jevreji, Albanci, Austrijanci, Grci, Šlezi, Kinezi, Italijani, Korejci, Englezi, Francuzi, Turci, Iranci, Irci, Kanađani je bio manji od 0,2%. Za više od pet odsto stanovnika nacionalnost nije navedena⁶.

Na poslednjem popisu, po prvi put, bilo je moguće samostalno navesti i sekundarnu tj. dualnu nacionalnu pripadnost. Više od tri stotine hiljada stanovnika ili 5,6% ukupnog stanovništva sa stalnim prebivalištem deklarirali su se i kao pripadnici još jedne nacionalne grupe. Najviše stanovnika, odnosno 29,06% izjasnilo se kao Romi, 18,13% Slovaci, 13% Rusini, 11,13% Mađari, 5,46% Česi, 1,72% Nemci, a manje od jedan posto njih se izjasnilo kao 'drugi'.⁷ Takođe je prisutna jezička i verska raznolikost. Većina stanovništva (81,77%) je označila slovački jezik kao maternji, 8,48% je navelo mađarski, 1,84% romski jezik i 0,71% rusinski jezik, a 0,62% češki kao maternji jezik⁸. Kada je u pitanju religija, najveći deo ljudi se izjasnio da su rimokatolici (55,76%), zatim evangelisti (5,27%), grkokatolici (4%) i reformisani hrišćani (1,56%). Druge religije, kao što su Pravoslavna, Jehovini svedoci i Evangelička metodistička crkva, da spomenemo samo neke, imale su zastupljenost manju od 1 procenta u slovačkom društvu. 23,79% pojedinaca se izjasnilo da ne pripadaju nijednoj religiji.⁹

Na drugim mestima je detaljno razmotreno šta zapravo govore podaci prikupljeni o nacionalnosti u popisu i zašto im moramo pristupiti kritički (videti Surova, 2021c). Iako popis omogućava pojedincima da slobodno deklariraju svoju prvu i drugu nacionalnost, on ne može pružiti tačnu i složenu sliku o nacionalnom sastavu stanovništva, usled terminoloških i metodoloških ograničenja kada se postavljaju pitanja nacionalnosti ili etničke pripadnosti. Zbog ostupanja u razumevanju onoga šta je nacionalnost, ispitanici možda neće dati informacije o svom stvarnom identitetu ili identitetima. Ako su njihovi izbori ograničeni na jednu ili dve nacionalnosti, oni neće uspeti da pokriju višestruke identitete koje stanovnici imaju i žive. Popis stanovništva daje samo informativne podatke o nacionalnom sastavu i govori nam o tome kako su ispitanici u datom trenutku odlučili da odgovore na pitanja o svojoj nacionalnosti i koji su od unapred navedenih odgovora odabrali¹⁰.

6] ŠÚ SR (Štatistický úrad Slovenskej republiky) [Zavod za statistiku Republike Slovačke]. 2021. Počet obyvateľov podľa národnosti v SR k 1. 1. 2021 [Broj stanovnika po nacionalnosti u Slovačkoj na dan 01.01.2021. godine]. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 [Popis stanovništva, kuća i stanova 2021]. <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/SR/SK0/SR#>

7] ŠÚ SR (Štatistický úrad Slovenskej republiky) [Zavod za statistiku Republike Slovačke]. 2021. Počet obyvateľov podľa ďalšej národnosti v SR k 1. 1. 2021 [Broj stanovnika drugih nacionalnosti u Slovačkoj na dan 01.01.2021. god.]. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 [Popis stanovništva, kuća i stanova 2021]. <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-dalsej-narodnosti/SR/SK0/SR#>

8] ŠÚ SR (Štatistický úrad Slovenskej republiky) [Zavod za statistiku Republike Slovačke]. 2021. Počet obyvateľov podľa materinského jazyka v SR k 1. 1. 2021 [Broj stanovnika po maternjem jeziku u Slovačkoj na dan 01.01.2021.god.]. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 [Popis stanovništva, kuća i stanova 2021]. <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/SR/SK0/SR#>

9] ŠÚ SR (Štatistický úrad Slovenskej republiky) [Zavod za statistiku Republike Slovačke]. 2021. Počet obyvateľov podľa náboženského vyznania v SR k 1. 1. 2021 [Broj stanovnika po veroispovesti u Slovačkoj na dan 01.01.2021.god.]. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 [Popis stanovništva, kuća i stanova 2021]. <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-nabozenskeho-vyznania/SR/SK0/SR#>

10] Surová, Svetluša. 2021c. "Promene u popisu stanovništva i šta one znače u odnosu na manjine i prikupljanje podataka o nacionalnosti." Manjinska politika u Slovačkoj. 4. januar 2021. <https://mensinovapolitika.eu/en/changes-in-the-population-census-and-what-they-mean-in-relation-to-minorities-and-data-collection-on-nationality/>

Nevećinske zajednice u Češkoj

Poljska manjina je jedina nacionalna (ili etnička) manjina u Češkoj koja živi uglavnom u određenom geografskom području – Tješin regija/Češinska ili Tješinska Šleska (Tešinske Slezsko) koji se nalazi u severoistočnom delu zemlje. Na poljskom se region zove Zaolzie a što se odnosi na reku Olzu, koja označava trenutnu granicu između dve zemlje u ovoj oblasti.

Tješinska regija (na poljskom Češin) je postala tačka oštrog teritorijalnog spora između novostvorenih država Čehoslovačke i Poljske 1918. godine jer su obe nastojale da uspostave vlast nad njom. Poljska vlada se pozivala na etničke argumente i princip nacionalnog samoopredeljenja, pa su tako Poljaci činili većinu stanovništva u tom regionu. Čehoslovačka vlada je svoje pravo na Češku Šlesku opravdavala uglavnom istorijskim i političkim argumentima i administrativnim vezama bivšeg Tješinskog vojvodstva sa Kraljevinom Češkom u okviru Austrijskog carstva. Za obe zemlje region je takođe bio od strateškog značaja zbog bogatih rudnika uglja i železničke pruge koja povezuje šleski grad Bohumin sa Poljskom (Krakov) i slovačkim delom Čehoslovačke (Košice).

Podelu regiona trebalo je da utvrdi međunarodna arbitraža 1920. godine, na mirovnoj konferenciji u gradu Spa u Belgiji. Podeljen je i glavni grad regiona – Češin, sa centrom grada (pijaca, službene zgrade itd.) uključenim u Poljsku, a industrijski deo sa železničkom stanicom je dodeljen Česima. Preko 120 hiljada Poljaka, što je tada iznosilo 69,2% stanovništva regiona (prema popisu stanovništva Austro-Ugarske 1910)¹¹ postalo je manjina u čehoslovačkoj državi. To je dovelo do promene etničke strukture regiona pošto su Poljaci prešli na poljsku stranu. Godine 2021. samo 68 hiljada ljudi se izjasnilo da su Poljaci (38,4% stanovnika regije)¹² i od tada broj Poljaka stalno opada. Godine 1938. poljska kontrola nad regionom je privremeno vraćena pošto su poljske trupe prisvojile regiju Češina, ali je ona bila inkorporirana u Treći Rajh nakon što je napao Poljsku 1939. Nakon Drugog svetskog rata, podela regiona je ponovo uspostavljena.

Češka je gotovo homogena zemlja jer se preko 90% Čeha izjašnjava da su etnički Česi, sa 14 zvanično priznatih manjina, koje su raštrkane po zemlji. Prema popisu iz 2021. godine, u Češkoj živi 38,215 Poljaka¹³, što odgovara 0,36% ukupne populacije. Većina njih – preko 25 hiljada živi u Moravsko-šleskoj oblasti. Oni su uglavnom koncentrisani u dva okruga – Frídek-Místek, gde živi 12,416 Poljaka (5,8% stanovništva), i okrug Karvina sa 11,035 Poljaka (4,6%). Ova dva okruga pokrivaju područje Češin regiona. Mnogi Poljaci koji žive u drugim regionima Češke (osim glavnog grada Praga, gde ima mnogo profesionalaca koji dolaze direktno iz Poljske) imaju korene u Zaolziju. Međutim, tokom jednog veka, Poljaci su od dominantnog stanovništva postali beznačajna manjina u regionu zbog asimilacije, niske stope nataliteta i migracija¹⁴. Takođe je vredno napomenuti da je popunjavanje pitanja o nacionalnosti u češkom popisu bilo dobrovoljno, a kako mnogi smatraju da je ova informacija osetljiva, preko 31% ljudi je ostavilo to nepopunjeno, stoga, stvarni broj Poljaka može biti veći. Iako se broj Poljaka smanjuje, blizina matične zemlje i dobra medijska i obrazovna situacija olakšavaju očuvanje jezika i kulture manjine. Opšte poboljšanje odnosa Poljske i Češke nakon demokratske transformacije takođe je doprinelo poboljšanju zaštite prava poljske manjine. Okvir bilateralnih odnosa u

11] Pindór M. (2019). Izbor iz repertoara poljske scene u Češkom Tješinu za očuvanje nacionalnog i regionalnog identiteta poljske nacionalne manjine u oblasti Zaolzie. Etnološke i antropološke studije. 19.

12] Ibidem

13] Ljudi koji su se izjasnili da su po nacionalnosti Poljaci ili da su Poljaci u kombinaciji sa drugom nacionalnošću. Prilikom popisa stanovništva u Češkoj, moguće je navesti više od jedne nacionalnosti.

14] Zenderowski R. (2021), Političke preferencije Zaolzie Poljaka nakon Plišane revolucije.

novom geopolitičkom kontekstu uspostavljen je Čehoslovačko-poljskim Sporazumom o dobrosusedskim odnosima, solidarnosti i prijateljskoj saradnji od 6. oktobra 1991. godine, koji je praćen mnogim sporazumima koji regulišu konkretna pitanja koja su doprinela međusobnom razumevanju, unapređenju saradnje, rešavanju bilateralnih spornih pitanja i unapređenju položaja poljske manjine (tj. sporazumi o bezviznom putovanju, o kulturnoj i naučnoj saradnji i sporazum o prekograničnoj saradnji, osnivanje Češko-poljske istorijske komisije). Štaviše, Sporazum kao takav reguliše zaštitu manjina u obe zemlje, oslanjajući se na konvencije Saveta Evrope. Sporazum o saradnji u oblasti kulture, obrazovanja i nauke od 30. septembra 2003. podržao je saradnju u oblastima koje su kritične sa stanovišta poljske manjine – obrazovanju i kulturi, koje su najvažnije za očuvanje nacionalnog identiteta.

Prekogranična saradnja između dve zemlje je takođe specifičan aspekt bilateralne saradnje, koji utiče na položaj manjine u pograničnom regionu Češinske Šleske i unapređuje prekograničnu saradnju opština sa značajnim udelom Poljaka kao i razvoj čitavog regiona. Sporazum o evroregiji Češinska (Tješinska) Šleska potpisan je 1998. godine. Ovo je dobrovoljno udruženje 12 poljskih i 33 češke opštine sa obe strane granice. Omogućava realizaciju zajedničkog projekta od zajedničkog interesa u oblastima saobraćaja, životne sredine i razvoja turizma.

Nevećinske zajednice u Mađarskoj

Romska manjina je istorijski najveća manjinska grupa u Mađarskoj. Tačno određivanje veličine romske populacije predstavlja izazov, zato što prilikom nacionalnog popisa, nije obavezno da se odgovori na deo o nacionalnoj pripadnosti, a godine 2022. 14% stanovništva Mađarske je odbilo da odgovori na njega, ali možemo da kažemo da procenat Roma u Mađarskoj iznosi najmanje 2,18%¹⁵, ali je procenjen da iznosi čak 8,8% 2018.godine¹⁶. Još jedna procena stručnjaka iz 2014. godine, koji su koristili mešovitu metodologiju je pokazala da je broj Roma u zemlji verovatno oko 6,5%¹⁷. Bez obzira na to, pouzdano znamo da je to najveća manjinska grupa u zemlji (za kojom sledi nemačka manjina) i da se uprkos značajnoj veličini zajednice suočava sa mnogim izazovima uključujući segregaciju, diskriminaciju ili siromaštvo. Kako poteškoće manjina u nekoj zemlji često ukazuju na nedostatak zastupljenosti i delovanja, ova studija ima za cilj da istraži zastupljenost romske manjine u donošenju odluka u Mađarskoj, uključujući pravni okvir i ostvareni pristup donošenju odluka i kreiranju politika, zajedno sa osnovnim problemima sa kojima se romska zajednica suočava u zemlji i potencijalne zakonske i političke promene koje bi se mogle primeniti kako bi se poboljšao položaj romske manjine u Mađarskoj. Studija ima mešoviti pristup, koristeći javno dostupne istraživačke podatke zvaničnih mađarskih istraživačkih agencija, kao i doprinose naših fokus grupa koje su sprovedene između septembra i decembra 2023. godine, u kojima su učestvovali Romi, donosioci odluka i članovi nevladinih organizacija.

15] <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf>

16] <https://g7.hu/kozelet/20180222/tobb-mint-ketszer-annyi-roma-el-magyarorszagon-mint-harminc-eve/>

17] <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b333.pdf>

Pravni i politički mehanizmi za učešće u odlučivanju

Pravni okvir i pravni i politički mehanizmi na Kosovu

Mehanizmi učešća nevećinskih zajednica u zakonodavstvu Kosova (centralni nivo)

U Skupštini Kosova, proporcionalni sistem predstavljanja obezbeđuje da nevećinske zajednice imaju rezervisana mesta, njih dvadeset (20) od sto dvadeset (120) mesta¹⁸. Ova rezervisana mesta garantuju zastupljenost partija, koalicija, građanskih inicijativa i nezavisnih kandidata koji pripadaju srpskoj zajednici i drugim određenim manjinskim zajednicama, na osnovu njihovog izbornog učinka. Stranke, koalicije, građanske inicijative i nezavisni kandidati koji su se izjasnili da predstavljaju druge zajednice imajuće ukupan broj poslaničkih mesta osvojenih na javnim izborima, sa zagaranovanim minimalnim brojem mesta u Skupštini i to: romska zajednica, jedno (1) sedište; zajednica Aškalija, jedno (1) sedište; egipatska zajednica, jedno (1) sedište; i jedno (1) dodatno mesto biće dodeljeno zajednici Roma, Aškalija ili Egipćana sa najvećim ukupnim brojem glasova; bosanska zajednica, tri (3) mjesta; turska zajednica, dva (2) mesta; i goranska zajednica jedno (1) mesto ako je broj mesta koje je osvojila svaka zajednica manji od zagaranovanog broja.

Skupština, sa dvotrećinskom većinom glasova, ima ovlašćenje da menja Ustav, uključujući i rezervisana mesta za predstavnike manjinskih zajednica. Važno je reći da postoje dva (2) zamenika predsednika koji predstavljaju nevećinske zajednice u Skupštini i biraju se većinom glasova svih poslanika Skupštine¹⁹. Jedan (1) potpredsednik će biti iz redova poslanika Skupštine koji zauzimaju rezervisana ili zagaranovanja mesta za srpsku zajednicu, a drugi iz redova poslanika Skupštine koji zauzimaju rezervisana ili zagaranovana mesta za ostalne zajednice koje ne čine većinu.

Drugi važan mehanizam na centralnom nivou je Odbor za prava i interese zajednica, stalni skupštinski odbor, koji čine predstavnici srpske zajednice, drugih nevećinskih zajednica i većinske zajednice. Predlog zakona može da bude upućen ovom odboru na zahtev bilo kog člana Predsedništva Skupštine, a o preporukama Odbor odlučuje u roku od dve nedelje. Komisija ima ovlašćenje da podnese sugestije drugim relevantnim odborima ili Skupštini kako bi se obezbedilo pravilno razmatranje prava zajednice. Pored toga, odbor može da samostalno predlaže zakone i mere iz svoje nadležnosti, uz mišljenja pojedinačnih članova. Predsedništvo Skupštine, drugi odbori ili grupa od najmanje deset poslanika može da zatraži savetodavno mišljenje Odbora u vezi sa drugim važnim pitanjima.

Ustav Kosova predviđa da je za usvajanje, izmenu ili ukidanje zakona od vitalnog interesa neophodno odobrenje nevećinskih zajednica. Ovi zakoni pokrivaju različite značajne oblasti, uključujući opštinske granice, osnivanje ili ukidanje opština, ovlašćenja opština, međuopštinske i prekogranične odnose, sprovođenje prava zajednica (isključujući ustavna prava), upotrebu

18] Član 64, Ustav Kosova

19] Član 67, Ustav Kosova

jezika, lokalne izbore, zaštitu kulturnog nasleđa, verske slobode, sporazume sa verskim zajednicama, obrazovanje i upotrebu simbola, kao i one koji se odnose na zajednice i državne praznike. Ovaj uslov osigurava uključivanje predstavnika nevećinskih zajednica u donošenje odluka o ovim pitanjima.

U suštini, ustavne odredbe imaju za cilj da osnaže nevećinske zajednice na Kosovu, kroz očuvanje njihovog kulturnog identiteta, obezbeđivanje prava na obrazovanje, olakšavanje komunikacije, kao i garantovanje zastupljenosti na različitim nivoima vlasti.

Mehanizmi nevećinskog učešća u izvršnoj vlasti Kosova (centralni nivo)

Vlada mora da ima najmanje jednog ministra iz zajednice kosovskih Srba i jednog ministra iz druge nevećinske zajednice²⁰, sa odredbom o dodatnoj zastupljenosti ako ima više od dvanaest ministara. Slično tome, trebalo bi da budu najmanje dva zamenika ministra iz zajednice kosovskih Srba i dva iz redova drugih nevećinskih zajednica, uz mogućnost dodatnog predstavljanja ukoliko broj ministara prelazi dvanaest. Izbor ovih zvaničnika uključuje konsultacije sa strankama, koalicijama ili grupama koje predstavljaju nevećinske zajednice. Važno je napomenuti da ministri i zamenici ministara ne moraju nužno da budu iz redova političkih subjekata zastupljenih u Skupštini, ali moraju da imaju njihovo formalno odobrenje.

Još jedan važan mehanizam za nevećinsko učešće u procesu donošenja odluka je Kancelarija za pitanja zajednica, osnovana 2008. pri kabinetu premijera Kosova, pošto služi kao savetodavno telo sa funkcijama, koje uključuju savetovanje premijera o pitanjima koja se tiču zajednica, skretanje pažnje na pitanja koja zahtevaju ličnu intervenciju, koordinaciju sa državnim organima i međunarodnim organizacijama, praćenje efektivne primene obaveza i politika i razvoj kanala komunikacije sa zajednicama. Predvođena političkim savetnikom kojeg je imenovao premijer, kancelarija ima za cilj da obezbedi jednakost u raspodeli sredstava, koordinira politike i zakone koji se odnose na zajednice i promovise pozitivne akcije u okviru inicijativa politike uz održavanje odnosa sa relevantnim subjektima.

Nevećinske zajednice na raspolaganju imaju i Konsultativno veće za zajednice (KVZ) koje se nalazi u okviru Kancelarije predsednika Kosova i spada u posebne mehanizme za zaštitu interesa zajednica na centralnom nivou. Savetuje predsednika o pitanjima vezanim za zajednice, posebno u pogledu ovlašćenja predsednika da proglašava zakone koje usvoji Skupština. KVZ je ustavna kategorija i njegove funkcije su dalje razrađene u Zakonu o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika. Neformalno je osnovano 2005. godine da bi obavljalo savetodavnu funkciju sa kosovskim pregovaračkim timom u procesu predvođenom Ahtisarijem, a zatim je formalno konstituisano predsedničkim dekretom 2008. godine. Ima određeni budžet za svoje funkcionisanje, koji se koristi za finansiranje ograničenog broja projekata. Član 60. ustava propisuje da je mandat KVZ da služi kao mehanizam za redovnu komunikaciju između zajednica i vlasti. Takođe omogućava zajednicama da imaju rani doprinos u pravnim i političkim inicijativama vlade i drugih centralnih institucija, a takođe može samostalno da predlaže zakonodavne ili političke inicijative. Čine ga predstavnici zajednice i delegati iz vlade, kabineta predsednika i drugih relevantnih agencija.²¹ Dve trećine članova KVZ

20] Član 96, Ustav Kosova

21] U Konsultativnom veću za zajednice biće po dva (2) predstavnika romske, egipćanske, aškalijske, goranske, crnogorske i hrvatske zajednice, od kojih jedan (1) može biti poslanik u Skupštini Kosova. Zajednice Bošnjaka i Turaka imaju po tri (3) predstavnika, od kojih jedan (1) može biti poslanik Skupštine Kosova. Srpska zajednica ima pet (5) predstavnika, od kojih dva (2) mogu biti poslanici Skupštine Kosova i dva (2) predstavnika goranske zajednice od kojih jedan (1) može biti član Skupštine Kosova. Oni članovi koji nisu poslanici Skupštine Kosova će obično biti predstavljeni podpredsedavajući Konsultativnog veća za zajednice ili će to biti predstavnici vodećih NVO-a povezanih sa određenom zajednicom.

je nominovano, dok jedna trećina dolazi iz vlade (parlamenta) i drugih agencija. Predstavници Kancelarije predsednika Kosova, Kancelarije premijera, Ministarstva za zajednice i povratak i Kancelarije predsednika Skupštine su stalni članovi KVZ. Ima pet radnih grupa koje odražavaju oblasti na koje je fokusirano: obrazovanje, zakonodavstvo, zapošljavanje i socijalna pitanja, poštovanje jezika i kultura.

Učešće nevećinskih zajednica u pravosuđu Kosova

Kada je reč o pravosuđu na Kosovu, ono je organizovano na osnovu Ustava Kosova, ali pojedini delovi odstupaju od njega jer je Briselski sporazum o pravosuđu doneo promene u organizaciji pravosuđa, posebno na severu Kosova. Ustav predviđa da se Vrhovni sud i drugi sudovi na Kosovu regulišu zakonom, pri čemu je Vrhovni sud najviši sudski organ. Vrhovni sud mora imati najmanje petnaest posto (15%) sudija, ali ne manje od tri (3), iz nevećinskih zajednica²². Predsednika Vrhovnog suda imenuje i razrešava predsednik Kosova na period od sedam (7) godina bez mogućnosti obnavljanja, na osnovu predloga Sudskog saveta Kosova. Predsednici drugih sudova imenuju se u skladu sa zakonskim odredbama. Za ostale sudove sa apelacionom jurisdikcijom, najmanje petnaest procenata (15%) sudija, ali ne manje od dve (2), mora biti iz nevećinskih zajednica. Po Briselskom sporazumu o pravosuđu²³ integracija pravosuđa je završena kada je 40 sudija i 13 tužilaca iz nevećinskih zajednica, uglavnom kosovskih Srba, položilo zakletvu pred predsednikom Kosova. Pored toga, integrisano je i 149 pomoćnog osoblja, prethodno odabranih od čega 115 za sudove i 34 za kancelarije tužilaštva²⁴.

Mehanizmi nevećinskog učešća na lokalnom nivou

Regulatorni okvir u vezi sa učešćem građana na Kosovu je raznolik i obuhvata mnoge oblasti. Međutim, važeći propisi često ostavljaju puno prostora opštinskim vlastima da urede svoje protokole unutar zakonskog okvira i da dalje konkretizuju pravila na opštinskom nivou.²⁵ U zavisnosti od kapaciteta opštinske administracije, agilnosti i spremnosti rukovodstva da primene principe participativne demokratije u određenim opštinama, opštine mogu da sprovedu ove procese sa različitim stepenom uspešnosti.

Učešće građana i procesi konsultacija dovode do političkih ishoda koji bolje odražavaju potrebe i očekivanja stanovništva, oslanjaju se na lokalno znanje i ublažavaju potencijalne sukobe. Učešće građana i konsultacije pomažu službenicima lokalne samouprave da osiguraju da su njihove odluke usklađene sa preferencijama javnosti, što na kraju rezultira višim nivoom zadovoljstva građana.

S jedne strane, lokalne institucije imaju značajan broj mogućnosti da organizuju i olakšaju učešće građana u procesima donošenja odluka. Međutim, iako postoje zakonske, političke i institucionalne odredbe koje omogućavaju učešće građana i pružaju dovoljno prostora građanima da aktivno učestvuju u lokalnim procesima donošenja odluka, ove mogućnosti nisu dovoljno iskorišćene.

S tim u vezi, Opštinska kancelarija za zajednice i povratak (OKZP) je ključni izvršni mehanizam za nevećinske zajednice na lokalnom nivou. Njena uloga i odgovornosti su precizirane

22] Član 103, Ustav Kosova

23] Briselski sporazum o pravosuđu: <https://kim.gov.rs/p06.php>

24] Brojke o integrisanim sudijama, tužiocima i administrativnom osoblju: <https://kim.gov.rs/doc/pregovarak-i-proces/tabela.pdf>

25] Član 12 Kosovskog zakona Kosovski zakon o lokalnoj samoupravi

posebnom uredbom (podzakonskim aktom),²⁶ koja propisuje da OKZP imaju mandat da identifikuju, sprovode i nadgledaju politike, kao i da direktno sprovode aktivnosti i programe koji se odnose na zaštitu i unapređenje prava zajednica i za podršku svim povratnicima, izbeglicama i interno raseljenim licima. Njihovo osnivanje je obavezno za svaku opštinu. Šef te kancelarije predlaže gradonačelniku godišnji budžet kako bi se osiguralo pravilno funkcionisanje kancelarije i realizacija projekata i aktivnosti na osnovu njenih nadležnosti. Šef kancelarije redovno izveštava gradonačelnika i skupštinski Odbor za zajednice. Još jedan veoma važan mehanizam na lokalnom nivou za učešće nevećinske zajednice su opštinski odbori za zajednice.²⁷ Odbori za zajednice su opštinsko telo koje se sastoji od članova Skupštine opštine i predstavnika zajednica. Svaka zajednica koja živi na teritoriji opštine mora da ima najmanje jednog predstavnika u ovom odboru, pri čemu predstavnici zajednica su u većini. Primarna odgovornost odbora je da nadgleda poštovanje zakona od strane opštinskih vlasti i procenjuje sve opštinske politike, prakse i aktivnosti. Ima za cilj da obezbedi puno poštovanje prava i interesa zajednica, dajući preporuke Skupštini opštine za odgovarajuće mere. Ovo uključuje podsticanje izražavanja, očuvanja i razvoja etničkih, kulturnih, verskih i jezičkih identiteta, kao i obezbeđivanje snažne zaštite prava zajednica unutar opštine. Pored toga, zakon propisuje da u opštinama u kojima najmanje deset odsto (10%) stanovništva pripada nevećinskim zajednicama, mesto predsedavajućeg Skupštine opštine za zajednice biće rezervisano za predstavnika te zajednice²⁸. Ova pozicija je isključivo namenjena predstavniku ovih zajednica. Pored toga, kandidat nevećinske zajednice koji je dobio najveći broj glasova na otvorenoj listi na izborima za Skupštinu opštine biće imenovan za zamenika predsedavajućeg Skupštine opštine za zajednice. Konačno, još jedan mehanizam nevećinskog učešća je imenovanje zamenika gradonačelnika za zajednice²⁹. Zamenik gradonačelnika za zajednice bira se na isti mandat kao i gradonačelnik i imenuje se ili razrešava na predlog gradonačelnika, uz saglasnost većine odbornika skupštine opštine, uključujući većinu pripadnika nevećinskih zajednica. Zamenik gradonačelnika za zajednice pomaže i savetuje gradonačelnika o pitanjima koja se odnose na nevećinske zajednice.

26] Videti Pravilnik na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=10522>.

27] Član 53 kosovskog Zakona o lokalnoj samoupravi

28] Član 54 kosovskog Zakona o lokalnoj samoupravi

29] Član 61 kosovskog Zakona o lokalnoj samoupravi

Pravni okvir i pravni i politički mehanizmi u Slovačkoj

Prava nacionalnih manjina odnose se na pravo na izražavanje, pravo na očuvanje i pravo na razvoj identiteta nacionalnih manjina. Ona su deo ljudskih prava i omogućavaju manjinama da opstanu, sačuvaju i razviju svoj identitet i da budu zaštićene od asimilacije.³⁰

Prema Surovoj (2020a), manjinska prava su važna jer omogućavaju manjinama da u potpunosti ostvare svoj potencijal, da donose odluke o stvarima koje se tiču njih i njihovih života, kao i da teže slobodi i sreći. U Slovačkoj je formalno priznato četrnaest nacionalnih manjina.

Surova (2020a) je analizirala regulisanje prava nacionalnih manjina u slovačkom zakonodavstvu i zaključila da su prava nacionalnih manjina u Slovačkoj priznata Ustavom Slovačke (u daljem tekstu „Ustav“), međunarodnim ugovorima kao što su Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina (u daljem tekstu „Okvirna konvencija“) i Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (u daljem tekstu „Evropska povelja“) na koje se Slovačka obavezuje, kao i pojedinačni akti, kao npr. akt br. 184/1999 Zb. o upotrebi jezika nacionalnih manjina i Zakon br. 138/2017 Zb. o Fondu za unapređenje kulture nacionalnih manjina i o izmenama i dopunama pojedinih zakona. Pored toga, Vladina uredba se odnosi na manjinska prava npr. Uredba Vlade Slovačke br. 35/2023 Zb. u vezi sa spiskom naziva opština na jezicima nacionalnih manjina, u kojima građani, pripadnici nacionalnih manjina, čine najmanje 15% stanovništva (u daljem tekstu: Uredba br. 35/2023 Zb.).

Dalje, Slovačka ima obaveze iz drugih međunarodnih ugovora i dokumenata koji regulišu prava nacionalnih manjina, kao što je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948); Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950); Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (1965); Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966); Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979). Kao članica Evropske unije (EU), Slovačka takođe ima obaveze u pogledu ravnopravnosti i antidiskriminacije koje proizilaze iz zakonodavstva EU.³¹

Prema Ustavu Slovačke Republike,³² pripadnici nacionalnih manjina i etničkih grupa u Slovačkoj imaju pravo na univerzalni razvoj, posebno na razvoj sopstvene kulture; jezička prava i pravo na širenje i primanje informacija na svom maternjem jeziku; pravo na udruživanje u nacionalna udruženja, osnivanje i održavanje obrazovnih i kulturnih ustanova (član 34. stav 1. Ustava). Dalje, Ustav garantuje građanima koji pripadaju nacionalnim manjinama ili etničkim grupama pravo na obrazovanje na svom jeziku, pravo da koriste svoj jezik u službenoj komunikaciji i pravo da učestvuju u rešavanju pitanja koja ih se tiču, pored prava na učenje državnog jezika (član 34. stav 2. Ustava). Prema Ustavu „pripadnost bilo kojoj nacionalnoj manjini ili etničkoj grupi ne sme nikome naneti štetu“ (član 33. Ustava) i ostvarivanje ovih zagarantovanih prava „ne sme dovesti do ugrožavanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta Slovačke Republike i diskriminacije ostatka njenog stanovništva“ (član 34. stav 3. Ustava).

30] Surová, Svetluša. 2020a. „Da li je Slovačkoj potreban zakon o manjinama? Ako jeste, zašto i kakav bi to zakon trebalo da bude?“ Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički bilten, 29. septembar <https://mensinovapolitika.eu/en/does-slovakia-need-a-law-on-minorities-if-yes-why-and-what-kind-of-law-should-it-be/>

31] Surová, Svetluša. 2023a. „Targetiranje marginalizovanih romskih zajednica u Slovačkoj: Analiza zvaničnih mera tokom pandemije COVID-19.“ U D-reči: Perspektive demokratije u burnim vremenima, urednici: C van der Westhuizen, S Dube and Z Jolobe, 57–84, Gqeberh: Mandela University Press.

32] Ustav Republike Slovačke br. 460/1992 Zbirka zakona

Što se tiče ustavnog okvira za zaštitu prava manjina u Slovačkoj, Surova (2020a) ističe dve tačke: prvo, Ustav garantuje navedena prava samo građanima koji su pripadnici nacionalnih manjina i etničkih grupa. Drugo, Ustav izričito garantuje pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, upotrebu svog jezika u službenoj komunikaciji i određena participativna prava. Prema Ustavu, pravo manjina na učešće u donošenju odluka u pitanjima koja ih se tiču trebalo bi da bude regulisano zakonom. Međutim, Ustavom zagarantovana participativna prava manjina trenutno nisu regulisana posebnom pravnom normom.³³ U dosadašnjem radu na temu neophodnosti manjinskog zakona u Slovačkoj, zaključeno je da u Slovačkoj postoje samo dva specifična manjinska zakona koji regulišu jezička prava i finansiranje kulture nacionalnih manjina, dok se drugi zakoni delimično bave nekim manjinskim pravima, a ne uspostavljaju manjinska prava sami od sebe (per se).³⁴

Kao što je ranije pomenuto, Slovačka ima obaveze u oblasti zaštite prava nacionalnih manjina i manjinskih jezika koje proizilaze iz dva međunarodna ugovora kojima je pristupila, iz Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina i Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima Saveta Evrope (SE). Iako većina odredbi u ova dva ugovora koje se odnose na status i prava nacionalnih manjina zahtevaju njihovu inkorporaciju u slovački nacionalni pravni sistem, do sada poseban zakon o manjinama u Slovačkoj nije usvojen.³⁵

Na institucionalnom nivou, manjinska prava i sprovođenje mera za unapređenje položaja nacionalnih manjina u Slovačkoj su u nadležnosti opunomoćenika slovačke vlade za nacionalne manjine.³⁶ Opunomoćenik za nacionalne manjine, između ostalog, obezbeđuje sprovođenje i poštovanje domaćih i međunarodnih obaveza Slovačke Republike u vezi sa statusom i pravima pripadnika nacionalnih manjina.³⁷ Druga institucija je opunomoćenik Vlade Slovačke za romske zajednice koji služi kao savetodavno telo Vlade po pitanju romskih zajednica, sa nadležnostima u vezi sa njihovim pitanjima i merama za poboljšanje njihovog statusa i njihove integracije u društvo.³⁸ Kratka istorija kancelarije i kritike zbog njenog pristupa sekjuritizaciji u prošlosti predstavljene su na drugom mestu.³⁹

33] Surová, Svetluša. 2020a. "Da li je Slovačkoj potreban zakon o manjinama? Ako jeste, zašto i kakav bi to zakon trebalo da bude?" Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički bilten, 29. septembar <https://mensinovapolitika.eu/en/does-slovakia-need-a-law-on-minorities-if-yes-why-and-what-kind-of-law-should-it-be/>

34] Surová, Svetluša. 2020a. "Da li je Slovačkoj potreban zakon o manjinama? Ako jeste, zašto i kakav bi to zakon trebalo da bude?" Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički bilten, 29. septembar <https://mensinovapolitika.eu/en/does-slovakia-need-a-law-on-minorities-if-yes-why-and-what-kind-of-law-should-it-be/>

35] Surová, Svetluša. 2020a. "Da li je Slovačkoj potreban zakon o manjinama? Ako jeste, zašto i kakav bi to zakon trebalo da bude?" Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički bilten, 29. septembar <https://mensinovapolitika.eu/en/does-slovakia-need-a-law-on-minorities-if-yes-why-and-what-kind-of-law-should-it-be/>

36] Surová, Svetluša. 2023a. "Targetiranje marginalizovanih romskih zajednica u Slovačkoj: Analiza zvaničnih mera tokom pandemije COVID-19." U D-reči: Perspektive demokratije u burnim vremenima, urednici: C van der Westhuizen, S Dube and Z Jolobe, 57-84, Gqeberh: Mandela University Press.

37] Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny. (ÚSVSRNM) "Štatút splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny." [Statut predstavnika slovačke vlade za nacionalne manjine] ÚSVSRNM. Pristupljeno 20. januara 2024. godine <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/splnomocnenec/statut-splnomocnenca-vlady-sr-pre-narodnostne-mensiny/?csrt=6911677016357617868>

38] Kancelarija opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice. (ÚSPVSRRK). "Štatút Splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity." [Statut opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice]. ÚSPVSRRK. Pristupljeno 20. januara 2024. godine. https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1099/statut_splnomocnenca_uplne_znenie_final_na_vladu.pdf?csrt=17784394057808698674

39] Surová, Svetluša. 2023a. "Targetiranje marginalizovanih romskih zajednica u Slovačkoj: Analiza zvaničnih mera tokom pandemije COVID-19." U D-reči: Perspektive demokratije u burnim vremenima, urednici: C van der Westhuizen, S Dube and Z Jolobe, 57-84, Gqeberh: Mandela University Press

U svojoj prethodnoj analizi, Surova je napravila sažetak odredbi koje se odnose na učešće nacionalnih manjina u međunarodnim instrumentima za zaštitu prava nacionalnih manjina koje je usvojila i ratifikovala Slovačka Republika.⁴⁰ Konkretno, analizirala je odredbe Deklaracije Ujedinjenih nacija o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina⁴¹ i Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope.⁴² Zaključeno je da međunarodni dokumenti Ujedinjenih nacija (UN) i Saveta Evrope (SE) promovišu efektivno učešće nacionalnih manjina u svim sferama života i na svim nivoima vlasti „uz primenu i poštovanje principa suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti država”.⁴³

Osim toga, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima propisuje da „svako ima pravo da učestvuje u upravljanju svojom zemljom, bilo direktno ili preko slobodno izabраних predstavnika” i „svako ima pravo da stupi pod jednakim uslovima u javnu službu svoje zemlje”.⁴⁴ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima takođe garantuje pravo učešća u vođenju javnih poslova (čl. 25.).⁴⁵ Kopenhaški dokument Konferencije o ljudskoj dimenziji Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS) iz 1990. (sada Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju - OEBS, u daljem tekstu „Kopenhaški dokument”) garantuje efektivno učešće nacionalnih manjina u javnim poslovima kao i u onim poslovima koji se odnose na zaštitu i unapređenje njihovog identiteta (član 35. stav 1).⁴⁶

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope posebno je značajna jer od strana ugovornica zahteva da stvore neophodne uslove „uslove potrebne za delotvorno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu i javnim odnosima, posebno onim koji se na njih odnose” (član 15. Okvirne konvencije). Šta je efektivna participacija i kako je sprovesti prema Obrazloženju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina⁴⁷ opisano je kod Surove (2021a, prevod 2023c).

Prema Komentaru Okvirne konvencije, efektivno učešće ima za cilj promovisanje „istinske jednakosti između pripadnika nacionalnih manjina i onih koji pripadaju većini”.⁴⁸ Komentar predlaže sledeće alate za postizanje efektivnog učešća nacionalnih manjina. Na primer,

40] Surová, Svetluša. 2021a. “Politická participácia v pripravovanom zákone o národnostných menšinách” [Političko učešće u nacrtu zakona o nacionalnim manjinama]. Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički časopis. 19. maj 2021. <https://mensinovapolitika.eu/politicka-participacia-v-pripravovanom-zakone-o-narodnostnych-mensinach/>

41] Generalna skupština UN. “Deklaracija o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, verskih i jezičkih manjina” (Rezolucija 47/135 usvojena u Generalnoj skupštini 18. decembra 1992). UN GS. Pristupljeno 18. januara 2024. god. <https://bit.ly/33010A3>

42] Savet Evrope (SE). “Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina”. Pristupljeno 18. januara 2024. god. <https://rm.coe.int/168007cdac>

43] Videti član 8. stav 4. Deklaracije; Član 37 Kopenhagenskog dokumenta i Preambula Okvirne konvencije.

44] Član 21. stav 1. i 2. Ujedinjene nacije (UN). “Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima”. UN. Pristupljeno 18. januara 2024. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/slo.pdf

45] Ujedinjene nacije (UN). “Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima”. Usvojen 16. decembra 1966. rezolucijom Generalne skupštine 2200A (XXI). UN. Pristupljeno 18. januara 2024. godine <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf>

46] Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). “Dokument Kopenhagenskog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji OEBS-a. Usvojen 29. juna 1990. godine.” OEBS. Pristupljeno 18. januara 2024. godine. <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>

47] Savet Evrope (SE). “Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Izveštaj sa objašnjenjima.” SE. Pristupljeno 18. Januara 2024. godine. <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1317>

48] Savet Evrope (SE). “Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Izveštaj sa objašnjenjima.” SE. Pristupljeno 18. Januara 2024. godine. <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1317>

osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama treba da budu konsultovane u osmišljavanju i usvajanju mera koje se direktno tiču njih samih; uticaj na nacionalne manjine treba da bude ispitan u prilikom izrade razvojnih projekata; pripadnici nacionalnih manjina treba da učestvuju u donošenju odluka, kao i u izborima u republičke i lokalne organe; a decentralizovani ili lokalni oblici upravljanja mogli bi da budu uvedeni. Na nivou Saveta Evrope preovladava stav da će uspostavljanje specifičnih prava za pripadnike nacionalnih manjina omogućiti puno učešće, ravnopravnost u društvu i zaštitu od asimilacije (Surova, 2021a; prevod 2023c).

Kao jednu od mera preduzetih za primenu pojedinačnih članova Okvirne konvencije, konkretno člana 15, kao mehanizma za efektivno učešće u javnim poslovima, Slovačka je formirala Komitet za nacionalne manjine i etničke grupe (u daljem tekstu „Komitet“), koji je stalno stručno telo vladinog saveta za ljudska prava, nacionalne manjine i ravnopravnost polova. Komitet se bavi pitanjima nacionalnih manjina i etničkih grupa i ima određene nadležnosti u oblasti sprovođenja Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u smislu člana 15. i Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u okviru značenje člana 7. stava 4. Povelje (član 2. stav 1. Statuta). Takođe, Komitet služi i kao konsultativno telo u vezi sa participativnim pravima manjina koja proizilaze iz člana 34, odeljka 2, tačke c Ustava Slovačke Republike (član 2, odeljak 2 Statuta).⁴⁹ Ovo telo se sastoji od dva veća. U jednom veću su predstavnici Odbora za nacionalne manjine, a u drugom veću sede članovi centralne vlade. Svi članovi imaju pravo glasa (Član 4, odeljak 2 Statuta). Predsednik Komiteta je opunomoćenik Vlade Slovačke Republike za nacionalne manjine, koga imenuje i razrešava Vlada Slovačke Republike (u daljem tekstu: Vlada) (član 4, odeljak 3). Članovi Odbora za nacionalne manjine Komore su predstavnici nacionalnih manjina i etničkih grupa koje bira izborna skupština, a imenuje ih predsednik odbora koji ih može i razrešiti (član 4. stav 6. Statuta). Svih četrnaest zakonom priznatih nacionalnih manjina ima svoje predstavnike u Odboru na osnovu rezultata popisa.⁵⁰

Nedavno je pokrenuta inicijativa za izradu složenog zakona o manjinama od strane Lasla Bukovskog, bivšeg opunomoćenika slovačke vlade za nacionalne manjine (u daljem tekstu „opunomoćenik za nacionalne manjine“ ili „opunomoćenik“) i njegove Kancelarije opunomoćenika slovačke vlade za nacionalne manjine, i predstavnika nacionalnih manjina od 2019. godine.⁵¹ Autorka ovog izveštaja je bila stručna članica Radne grupe za izradu nacrtu zakona o manjinama u Slovačkoj na poziv Kancelarije opunomoćenika Vlade Slovačke za nacionalne manjine i napisala je nekoliko kritičkih članaka o procesu i predloženim instrumentima,

49] Kancelarija opunomoćenika slovačke vlade za nacionalne manjine (ÚSVSRNM). „Štatút Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny.“ [Statut Odbora za nacionalne manjine i etničke grupe]. ÚSVSRNM. Pristupljeno 18. januara 2024. godine. https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3554/statut_vnmes_konsolidovane_znenie.pdf?csrc=17714508091849776035

50] Komitet čini 5 predstavnika mađarske manjine, 4 predstavnika romske manjine, 2 predstavnika češke manjine, 3 predstavnika rusinske manjine, 2 predstavnika ukrajinske manjine, 1 predstavnik nemačke manjine, 1 predstavnik poljske manjine, 1 predstavnik moravske manjine, 1 predstavnik ruske manjine, 1 predstavnik bugarske manjine, 1 predstavnik hrvatske manjine, 1 predstavnik jevrejske manjine, 1 predstavnik srpske manjine i 1 predstavnik vijetnamske manjine.

51] Bukovszky, L. (2020), 'Otvaranje skupa, panel diskusija: Koji zakon je potreban Slovačkoj da bi osigurala puno ostvarivanje prava nacionalnih manjina?' i 'Konačni zaključci diskusije', Bratislava, Konferencija o zakonodavnim modelima za zaštitu prava nacionalnih manjina, 18.2.2020, dostupno na: <https://vimeo.com/392461748>

posebno u pogledu participativnih prava nacionalnih manjina u nacrtu zakona o manjinama.⁵² Bivši opunomoćenik za nacionalne manjine Laslo Bukovski smatrao je usvajanje zakona o manjinama istorijskom šansom da se plati zakonodavni dug u Slovačkoj prema nacionalnim manjinama.⁵³ Međutim, ova inicijativa nije bila uspešna.

Jedan od prioriteta Vlade Slovačke je povećanje učešća Roma na svim nivoima.⁵⁴ Konkretni koraci koji su uspostavljeni za postizanje ovog cilja uključuju podršku programima i aktivnostima koje će dovesti do osnaživanja romske nacionalne manjine. Uspostavljene aktivnosti uključuju aktivno učešće mladih Roma i Romkinja u osmišljavanju, implementaciji, praćenju, pregledu i izveštavanju o merama i politikama specifičnim za Rome; promovisanje učešća Roma i Romkinja u savetodavnim i konsultativnim telima koje su uspostavile javne vlasti; povećanje učešća mladih Roma i Romkinja u kreiranju politike na svim nivoima; uspostavljanje različitih programa podrške romskim platformama; i uključivanje pro-romskih NVO u praćenje i evaluaciju implementacije različitih šema finansiranja.⁵⁵ Štaviše, Kancelarija vladinog opunomoćenika za romske zajednice pripremila je metodološka dokumenta za evaluaciju i praćenje Strategije⁵⁶ kao i metodološka dokumenta za izračunavanje vrednosti indikatora Strategije.⁵⁷

52] Surová, Svetluša. 2020a. "Da li je Slovačkoj potreban zakon o manjinama? Ako jeste, zašto i kakav bi to zakon trebalo da bude?" Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički bilten, 29. septembar <https://mensinovapolitika.eu/en/does-slovakia-need-a-law-on-minorities-if-yes-why-and-what-kind-of-law-should-it-be/>

Surová, Svetluša. 2021a. "Politická participácia v pripravovanom zákone o národnostných menšinách" [Političko učešće u nacrtu zakona o nacionalnim manjinama]. Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički časopis. 19. maj 2021.

<https://mensinovapolitika.eu/politicka-participacia-v-pripravovanom-zakone-o-narodnostnych-mensinach/> Članak preveden na mađarski jezik: Surová, Svetluša. 2023c. Političko učešće u predstojećem zakonu o nacionalnim manjinama, Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2023/2, 53-65, <https://forumszemle.eu/>

Surová, Svetluša. 2021b. "Analýza a komentár k navrhovanému inštitútu Národnostných rád národnostných menšín v pripravovanom menšinovom zákone" [Analiza i komentar predloženog instrumenta nacionalnih saveta nacionalnih manjina u pripremljenom zakonu o manjinama]. Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički časopis. 23. november 2021. <https://mensinovapolitika.eu/analiza-a-komentar-k-navrhovanemu-institutu-narodnostnych-rad-narodnostnych-mensin-v-pripravovanom-mensinovom-zakone/>

Surová, Svetluša. 2023b. Model ústavnoprávnej ochrany práv národných menšín v Srbsku – súčasné výzvy a zohľadňujúce skúsenosti pre tvorbu slovenského menšinového zákona. [Model ustavne zaštite prava nacionalnih manjina u Srbiji – aktuelni izazovi i pouke za izradu Zakona o manjinama Slovačke] Objavljeno u: PRAVA MANJINA I NJIHOVO ZAKONODAVSTVO Prilozi sa konferencije Kancelarije opunomoćenika Vlade Slovačke Republike za nacionalne manjine, Bratislava: Kancelarija Vlade Republike Slovačke – Kancelarija opunomoćenika Vlade Slovačke Republike za nacionalne manjine, 2023

53] Surová, Svetluša. 2020b. "Opunomoćenik za manjine Bukovski: Predloženi zakon o manjinama je pre rezultat stručnog rada nego političke potrage" Manjinska politika u Slovačkoj. Kritički časopis, 16. novembar. <https://mensinovapolitika.eu/en/plenipotentiary-for-minorities-bukovszky-the-proposed-law-on-minorities-is-a-result-of-expert-work-rather-than-political-pursuit/>

54] Kancelarija opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice (ÚSVSRK). "Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030." [Strategija za ravnopravnost, inkluziju i učešće Roma do 2030. godine.] ÚSVSRK. Pristupljeno 14. januara 2024. godine.

https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/strategia_2030.pdf?csrt=14984862477086025964

55] Kancelarija opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice (ÚSVSRK). 2022. "Akčné plány k Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 na roky 2022 – 2024." [Akcioni planovi za Strategiju ravnopravnosti, inkluzije i učešća Roma do 2030. godine za 2022–2024.] Pristupljeno 14. januara 2024. godine.

https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/akcne_plany_strategie_2030_na_roky_2022_2024_final.pdf?csrt=14984862477086025964

56] Kancelarija opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice (ÚSVSRK). 2022. "Metodický dokument: Hodnotenie a monitorovanie Stratégie SR pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030." [Metodološki dokument: Evaluacija i praćenje Slovačke strategije za ravnopravnost, inkluziju i učešće Roma do 2030. godine.] ÚSVSRK. Pristupljeno 14. januara 2024. godine.

https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/metodicky_dokument_ham_2022_final.pdf?csrt=14984862477086025964

57] Kancelarija opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice (ÚSVSRK). 2022. "Metodický dokument k výpočtu hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030." [Metodološki dokument za izračunavanje vrednosti indikatora Strategije ravnopravnosti, inkluzije i učešća Roma do 2030. godine.] ÚSVSRK. Pristupljeno 14. januara 2024. godine.

https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/05_priloha-ap_metodicky-dokument-k-indikatorom_final.pdf?csrt=14984862477086025964

Opunomoćenik za romske zajednice je 2022. godine osnovao Savet opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice za nevladine neprofitne organizacije (u daljem tekstu „Savet“) kao konsultativno telo za promovisanje participativnog pristupa integraciji Roma tokom celog ciklusa mera usmerenih na Rome u Slovačkoj. Ovaj savet je nadležan da savetuje o sprovođenju Strategije Slovačke Republike za integraciju Roma do 2030. godine, zakonodavnih i vanzakonskih akata Evropske unije u oblasti integracije Roma i drugih obaveza koje proizilaze iz relevantnih međunarodnih ugovora u domenu osnovnih prava i sloboda u kojima se Slovačka obavezala.⁵⁸ Ostaje da se vidi kako i sa kakvim efektom će ove mere biti primenjene u praksi. Odličan primer koji ilustruje kako veće uključivanje i učešće manjina u procesima donošenja odluka ne mora nužno da poveća njihovu bezbednost je pandemija COVID-19, koja je negativno uticala na sve oblasti života ljudi. Tokom prvog i drugog talasa pandemije COVID-19 u Slovačkoj, 20 regionalnih kancelarija za javno zdravlje donelo je mere koje su posebno bile usmerene na članove Marginalizovane grupe roma (MZR). Prema istraživanju, 58 dekreta je uticalo na približno 46.000 do 49.000 članova MZR-a.⁵⁹ Militarizovani karantini su ograničili ili ozbiljno narušili osnovna prava i slobode članova MZR-a u Slovačkoj.

58] Kancelarija opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice (ÚSVSRK). 2022. „Príkaz splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity z dňa 7.7.2023“ [Naredba Opunomoćenika Vlade Slovačke za romske zajednice od 7.7.2023]. ÚSVSRK, 7. juli. Pristupljeno 18. januara 2024. godine. https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1126/prikaz_svsprk_012022_7033_23230_2022_kus_rada_mvo.pdf?csrt=14984862477086025964

59] Surová, Svetluša. 2022. Sekuritizacija i militarizovani karantin romskih naselja tokom prvog talasa pandemije Covid-19 u Slovačkoj; Studije o državljanstvu. <https://doi.org/10.1080/13621025.2022.2131070>

Surová, Svetluša. 2023a. „Targetiranje marginalizovanih romskih zajednica u Slovačkoj: Analiza zvaničnih mera tokom pandemije COVID-19.“ U D-reči: Perspektive demokratije u burnim vremenima, urednici: C van der Westhuizen, S Dube and Z Jolobe, 57–84, Gqeberh: Mandela University Press.

Surova, Svetluša, 2023d. „Baza podataka zvaničnih akata regionalnih kancelarija za javno zdravlje (RKJZ) usmerenih na marginalizovane romske zajednice (MZR) u prvom i drugom talasu pandemije Covid-19 u Slovačkoj“. <https://doi.org/10.7910/DVN/IVNES9>

Pravni okvir i pravni i politički mehanizmi u Češkoj Republici

Prava nacionalnih manjina su zaštićena na osnovu međunarodnopravnih propisa (uglavnom propisa Saveta Evrope), bilateralnih sporazuma između Češke i susednih zemalja (tj. Poljske), ustavnih zakona i domaćih zakona za neke specifične oblasti. Aktuelni propisi su uglavnom usvojeni zbog procesa pristupanja Češke u Evropsku uniju, pošto je usklađenost sa kriterijumima iz Kopenhagena koji obuhvataju zaštitu ljudskih prava i poštovanje i zaštitu manjina jedan od uslova za članstvo⁶⁰. EU je očekivala od zemalja kandidata, uključujući Češku, da se pridruže Savetu Evrope (SE) i da se pridržavaju njegovih standarda i konvencija o ljudskim pravima i manjinama⁶¹. Češka Republika je potpisnica dva ključna dokumenta SE koji regulišu zaštitu manjina: Evropske konvencije o ljudskim pravima i Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (koju je Češka potpisala 1997. godine) i Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima. Ovaj potonji dokument je Češka potpisala 2000. godine, a ratifikovala ga je 2007. godine, ali uz veoma široka odstupanja od upotrebe poljskog jezika, npr. u pravosuđu, administraciji, medijima i kulturnim aktivnostima (zvanični razlog je bila briga za državni i opštinske budžete)⁶².

Zaštita nacionalnih i etničkih manjina utvrđena je Ustavom iz 1992. godine i Poveljom o osnovnim pravima i slobodama usvojenom 1991. godine. Zakon o etničkim i nacionalnim manjinama (Zakon o manjinama) je ključni pravni akt o zaštiti nacionalnih manjina. Kasniji akt je u velikoj meri zasnovan na Okvirnoj konvenciji o zaštiti nacionalnih manjina, ali se razlikuje u pogledu nekih definicija. Propisi o pravima manjina su takođe sadržani u 30 nacionalnih zakona (uključujući i antidiskriminacioni zakon iz 2009. godine).

Zakon o manjinama predviđa osnivanje Saveta za nacionalne manjine kao konsultativnog, inicijativnog i koordinacionog tela češke vlade za pitanja politike prema nacionalnim manjinama i njihovim članovima. Savetom rukovodi član vlade, koga imenuje vlada na predlog predsednika vlade. To telo čine predstavnici državnih institucija (odnosno ministarstava finansija, kulture i obrazovanja) i delegati 14 manjina (poljska manjina ima dva predstavnika u Savetu). Savet daje mišljenja o zakonima i propisima o pravima manjina, priprema godišnje izveštaj o praćenju položaja nacionalnih manjina u Češkoj Republici⁶³, i radi na preporukama za vladu, državne institucije i lokalne samouprave o zaštiti nacionalnih manjina. U okviru Saveta postoji Komisija za saradnju sa lokalnim vlastima i Komisija za politiku grantova. Postoji i mogućnost formiranja manjinskih saveta pri jedinicama lokalne samouprave u regionima i okruzima (ako je broj predstavnika manjina veći od 5%) i opštinama (ako je broj predstavnika manjina veći od 10%). Nikakvim posebnim propisima nije obezbeđeno parlamentarno učešće manjina ili učešće u organima lokalne samouprave.

60] Međutim, neki autori tvrde da, iako je novi pravni okvir za zaštitu manjina izgrađen tokom pristupanja EU, ovaj sistem nije predstavljao suštinsku transformaciju u odnosu na prethodne režime. Klipa, O. (2018). Stari redovi iza nove fasade. Zaštita manjina u Češkoj. Interdisciplinarne poljske studije, 6: Kulture u vremenima tranzicije. Istočna centralna Evropa posle 1989./Kultura u vremenima transformacije. Centralna i Istočna Evropa posle 1989, 70

61] Ram, M.. (2003). Demokratizacija kroz evropske integracije: slučaj manjinskih prava u Češkoj i Rumuniji. Studije uporednog međunarodnog razvoja, 38.

62] Sułkowski J. (2003), Ostvarivanje prava poljske manjine u Češkoj i češke manjine u Poljskoj, [u:] Nasleđe pograničnog područja. Ostvarivanje prava poljske manjine u Litvaniji, Belorusiji, Ukrajini i Češkoj i beloruske, litvanske, ukrajinske i češke manjine u Poljskoj, Dariusz Gorecki (ur.), Izdavačka kuća Univerziteta u Lođu.

63] Češka vlada redovno razmatra izveštaje i objavljuje ih na veb stranici Saveta. Informacije o razmatranju izveštaja, uključujući i rezoluciju koju je usvojila Vlada Češke, nalaze se i u listu češke vlade za regionalne i opštinske organe, koji izdaje Ministarstvo unutrašnjih poslova. <https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074/>

Zakon o manjinama garantuje i pravo na obrazovanje na manjinskom jeziku, od nivoa vrtića do srednje škole i garantuje državnu podršku za očuvanje tradicije. Manjine imaju pravo na grantove u okviru posebnih programa za kulturne aktivnosti (pozorišta, muzeji, arhivi) i na štampu i periodične publikacije na jezicima manjina.

Dokumentom je takođe predviđeno da dvojezični geografski nazivi, npr. za zajednice, ulice, javna mesta, zgrade organa vlasti i jedinice teritorijalne samouprave, mogu da se koriste na područjima gde 10% lokalnog stanovništva pripada nacionalnoj manjini na zahtev 40% punoletnih građana. Predstavnici manjina imaju pravo da koriste svoj maternji jezik u službenoj interakciji sa državnim institucijama i pravosuđem (posebni propisi po tom pitanju regulisani su zasebnim zakonima).

Sekretarijat godišnje priprema Izveštaj o praćenju stanja nacionalnih manjina u Češkoj (Izveštaj), a obaveza podnošenja izveštaja proizilazi iz Zakona o manjinama. Vlada Češke redovno razmatra izveštaje i objavljuje ih na veb stranici Saveta. Informacije o raspravi o Izveštaju, uključujući i rezoluciju koju je usvojila Vlada Češke, nalaze se i službenom glasniku češke vlade za regionalna i opštinska tela, koji je izdao Ministarstvo unutrašnjih poslova (dalje u tekstu: MUP). Izveštaji se godišnje dostavljaju u štampanom obliku članovima Saveta, organima državne uprave, nevladinim organizacijama (uglavnom udruženjima nacionalnih manjina), predstavnicima lokalnih i regionalnih vlasti, univerzitetima, kao i zainteresovanim članovima stručne i laičke javnosti. Izveštaji su besplatno dostupni svima u kancelariji Sekretarijata.

Zbog koncentracije stanovništva u jednom regionu, poljska manjina je jedina nacionalna manjina u Češkoj koja ima pravo na obrazovanje nacionalnih manjina koje se finansira iz javnih budžeta. Nastava u školama se odvija samo na poljskom jeziku ili dvojezično, i na češkom i na poljskom. Trenutno postoje 32 obdaništa sa nastavom na poljskom ili češkom i poljskom jeziku koje pohađa 830 dece raspoređenih u 45 odeljenja (u školskoj 2021/2022. godini). U 24 osnovne škole koje pohađa 2.040 učenika nastava se izvodi na poljskom jeziku (neke od njih su nekompletne). Postoji samo jedna poljska srednja škola – poljska gimnazija – Polskie Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego, Češki Tješin. Srednja tehnička škola u Karvini, Poslovna akademija u Češkom Tješinu i Srednja zdravstvena škola u Karvini imaju nastavu na poljskom jeziku. Obrazovne aktivnosti škola poljskih manjina podržavaju Pedagoški centar za škole poljskih manjina, koji je osnovan 1995. godine, i češko Ministarstvo prosvete, omladine i sporta, koje je kreiralo mnoge alate (izdavanje posebnih časopisa, udžbenika, edukacija nastavnika itd. .) za očuvanje ovog segmenta obrazovanja. Uzimajući u obzir sve manji broj Poljaka u Češkoj, očuvanje nacionalnog identiteta sa akcentom na upotrebu poljskog jezika je primarna briga predstavnika poljske manjine.

Češka država takođe podržava medije na poljskom jeziku koji se objavljuju u Tješinskoj Šleskoj, na primer dnevnik *Głos*, mesečni *Zwrot*, magazin za decu i tinejdžere *Nasza gazetka* and periodične publikacije, koje ukućuju i nastavne materijale. Ogranci Češkog radija i Češke televizije u Ostravi imaju i termine za programe na poljskom jeziku.

Iako poljska manjina nije najveća nacionalna manjina u Češkoj, češki naučnici smatraju da je najorganizovanija⁶⁴. Glavne organizacije koje štite interese poljske manjine su Kongres Poljaka u Češkoj (krovna organizacija poljske manjine) i Poljsko udruženje za kulturu i obrazovanje (PUKO) odgovorno za obrazovanje i kulturne aktivnosti. Kongres koordinira aktivnosti svih poljskih organizacija, predstavlja poljsku manjinu i štiti njene interese radeći sa češkom

64] Klípa, O. (2018). Op.cit.

vladom i javnom administracijom. PUKO sa 12 000 članova u 84 lokalna ogranka je odgovoran, na primer, za mrežu takozvanih poljskih kuća – kulturnih centara u zajednicama. Obe organizacije imaju za cilj održavanje i produbljivanje odnosa sa domovinom (Poljskom). Kongres je takođe član Evropske federacije nacionalnih manjina – krovne organizacije evropskih autohtonih nacionalnih manjina koja zastupa njihove interese u međunarodnim organizacijama (tj. EU, Savetu Evrope i OEBS-u). Kongres je 2016. godine usvojio dokument „Vizije i razvojna strategija poljskosti u oblasti Zaolzie do 2035.“ čiji je cilj očuvanje i razvoj poljske manjine u regionu. Aktivisti su takođe osnovali i Fond za razvoj oblasti Zaolzie koji finansiraju privatni sponzori (lokalni poslovni ljudi) za podršku kulturnim, obrazovnim i sportskim aktivnostima lokalne zajednice.

Poljska manjina nije mnogobrojna, pa njeni predstavnici nemaju ambiciju za aktivno učešće u procesu donošenja odluka na nacionalnom nivou, jer bi većina njihovih problema trebalo da bude rešavana na regionalnom, okružnom ili opštinskom nivou. Savet Vlade za nacionalne manjine smatra se birokratskom institucijom, koja se sastaje samo dva puta godišnje, pa je neefikasna u rešavanju pitanja manjina. Ova platforma za saradnju je ponekad korisna u rešavanju sukoba sa lokalnom administracijom i pokretanju pitanja važnih za zajednicu. Predstavnici poljske manjine podržali su osnivanje manjinskih saveta na regionalnom nivou i oni su uvedeni u regionu grada Usti na Labi (Ustečki kraj), Moravsko-šleskom i Južnomoravskom regionu (procenat manjina tamo je manji od 5%, ali lokalna samouprava je odlučila da obrazuje Savet sa sličnim nadležnostima kao što je predviđeno zakonom). U opštinama u kojima postoji značajna poljska manjina formirana su opštinska veća za manjine u tim područjima gde se smatralo neophodnim da se zaštite interesi manjinskih grupa. Međutim, poljska manjina ima mnogo rezervi prema radu ovih saveta u opštinama i njihovom ograničenom uticaju na odluke koje se donose pošto su oni samo savetodavna tela.

Tokom komunističkog perioda, aktivnost predstavnika poljske manjine bila je ograničena na kulturne i obrazovne aktivnosti koje je kontrolisala Komunistička partija. To se promenilo uporedo sa demokratskim promenama u Češkoj i uspostavljanjem višepartijskog sistema. Međutim, u Češkoj još uvek ne postoji posebna regulativa koja bi obezbedila političku zastupljenost manjina u zakonodavnim telima na nacionalnom, regionalnom ili opštinskom nivou. Nakon sloma komunizma, predstavnici poljske manjine bili su aktivni u uspostavljenom manjinskom „savezu“ „Coexistentia-Wspólnota-Együt-télés-Spivžitja-Soužití-Zusammenleben“, političkoj grupi koja je prvobitno delovala među nacionalnim manjinama u Čehoslovačkoj a onda u Češkoj Republici, u cilju obezbeđivanja prava nacionalnih i etničkih manjina⁶⁵. Pokret je neuspešno učestvovao na parlamentarnim i regionalnim izborima i nakon 2006. odlučio je da se fokusira uglavnom na ekonomska pitanja i učestvuje na lokalnim izborima samo u nekim opštinama. Od tada nije postojala posebna etnička stranka ili pokret koji bi predstavljao poljsku manjinu na nacionalnom i regionalnom nivou. Politička aktivnost Poljaka u Češkoj zasniva se na „građanskom učešću“ i saradnji sa većinskim narodom u različitim političkim projektima (kroz članstvo u nacionalnim političkim partijama) i u cilju dobijanja pozicija u državnim institucijama. Poljaci tokom izbora ne eksponiraju svoj nacionalni identitet već se fokusiraju na probleme opštine ili okruga jer im ta strategija omogućava da prošire svoju izbornu (etničku) bazu i uspešno kandiduju za mandate kao velike stranke ili nezavisni kandidati. Ova strategija se pokazala veoma efikasnom jer Poljaci imaju tendenciju da budu „previše zastupljeni“ u opštinskom veću u poređenju sa brojem njihovog stanovništva u nekoj opštini⁶⁶. Dakle, u mnogim opštinama njihovi predstavnici dominiraju savetima i kontrolišu ih. Poljaci su čak mogli da

65] Zendarowski, R. (2020), Izborni stavovi među poljskom manjinom koja naseljava region Zaolzie u Češkoj (1990–2018), Naučni anali istorije, kod kosmosa, 20.

66] Ibid.

dobiju mandate na parlamentarnim izborima (predstavljajući različite stranke).

Zaštita interesa Poljaka u oblasti Zaolzie je primarna briga Kongresa i većina pritužbi i problema se rešava ili razrađuje u okviru ove organizacije, koju lokalno stanovništvo smatra najefikasnijim sredstvom za zaštitu svojih interesa. Pošto je to osnovna organizacija, uživa veliku popularnost u lokalnoj zajednici. Kompleksnija pitanja se rešavaju uz podršku poljskog konzulata u Ostravi i/ili preko vladinog Saveta za nacionalne manjine. Naročito što se čini da su okružne ili opštinske vlasti manje spremne da poštuju propise o zaštiti prava manjina (na primer, jezičkih) od centralne vlade. U takvim slučajevima, centralna vlast je prepoznata kao saveznik predstavnika manjina u njihovim sukobima sa lokalnom administracijom.

U Češkoj ne postoji poseban sistem zaštite socijalnih i ekonomskih prava manjina. Međutim, poljska zajednica ne samo da je dobro uspostavljena, već je i relativno bogata u poređenju sa ostatkom stanovništva u regionu. Stoga, nisu joj potrebni i ne zahteva posebne propise u ovoj oblasti. Nezavisno i efikasno pravosuđe i agencije za sprovođenje zakona (u kojima radi mnogo Poljaka) smatraju se institucijama koje štite interese svih građana na sličan način i tretiraju sve njih jednako.

Predstavnici poljske manjine cene propise Saveta Evrope o zaštiti manjinskih prava koji su uticali na nacionalnu regulativu u ovoj oblasti i doveli do uspostavljanja domaćih institucija za zaštitu manjina i omogućavanja da se manjinska mišljenja uvažavaju u formulisanje vladinih politika. Češka je dužna da podnosi redovne izveštaje o primeni Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, a Savetodavni komitet za Okvirnu konvenciju (SKOK) daje mišljenje o primeni i formuliše preporuke na osnovu posete delegacije i intervjua sa predstavnicima manjina. Ovaj mehanizam se smatra efikasnim sredstvom za praćenje aktivnosti vlade i zalaganje za sprovođenje uredbe. Redovni izveštaji mobilišu vladu da preduzme odlučnu akciju za zaštitu i podršku manjina. Studijske posete predstavnika SKOK-a su takođe prilika da manjina izrazi različite zabrinutosti i stvori dodatni pritisak na vladu da reši neka sporna pitanja.

Pravni okvir i pravni i politički mehanizmi u Mađarskoj

Posmatrajući različite pravne i političke mehanizme koji navodno obezbeđuju zaštitu manjinskih prava u zemlji, moglo bi se reći da je pravni okvir Mađarske na nivou evropskih standarda. Mađarska, kao članica Evropske unije i zemlja sa istorijom etničke heterogenosti (iako homogenija u modernim vremenima), podleže propisima i direktivama EU koje se odnose na prava manjina. EU promoviše zaštitu manjina i njihove kulturne raznolikosti kao deo svog šireg okvira ljudskih prava. Povelja EU o osnovnim pravima takođe uključuje odredbe o pravima pripadnika manjina. Štaviše, od država članica EU se očekuje da se pridržavaju principa nediskriminacije i jednakog tretmana. U Mađarskoj su manjinska prava zaštićena zakonom, uključujući prethodni Ustav Mađarske (1949) i Osnovni zakon iz 2011. godine. Nakon promene režima 1989. godine, prvi veliki Zakon o nacionalnim i etničkim manjinama, koji se često naziva i Zakon o manjinama, usvojen je 1993. Ovaj zakon je uključivao garancije za lična prava, prava zajednica, kulturnu autonomiju, upotrebu jezika ili lokalnu samoupravu u obliku lokalnih i nacionalnih manjinskih vlasti. Mehanizam manjinskih vlasti je bio dalje razvijan, dobijajući poseban izborni zakon 2005. godine, a izmene i dopune pomenutog zakona 2010. godine. Najnoviji zakon na listi je možda Zakon o nacionalnim pravima iz 2011. godine, koji uključuje sva prethodno navedena manjinska prava i odgovornosti. Na papiru, mađarski zakon generalno priznaje i štiti prava manjina, uključujući upotrebu maternjeg jezika u obrazovanju, medijima i javnoj upravi, jednake mogućnosti u obrazovanju i zapošljavanju, zastupljenost u lokalnoj i nacionalnoj upravi. U stvarnosti, međutim, najveća manjina u Mađarskoj, Romi, koji su u fokusu ove studije, često su isključeni iz građanskog života, zapošljavanja, obrazovanja i socijalne pomoći, što dalje istražujemo u dole navedenom poglavlju „Politika segregacije i njene posledice”.

Mehanizmi za angažovanje u donošenju odluka

Postoji pravni okvir za specijalnu zastupljenost manjina kako na opštinskim tako i na opštim izborima u Mađarskoj, sa uspostavljanjem manjinskih vlada putem opštinskih izbora i mogućnošću registracije i glasanja za manjinske liste tokom parlamentarnih izbora. Ovo je uglavnom deo zakona koji su pomenuti u prethodnom odeljku. Tu je i komesar za osnovna prava, koji je po zakonu obavezan da posebnu pažnju posveti zaštiti prava nacionalnih manjina koje žive u Mađarskoj. Konačno, tu su i portparoli za nacionalnosti, kojih trenutno ima 11 (od 13 zvaničnih manjina), ali nema portparola za romsku manjinu, jer Nacionalna romska vlada nije uspela da se smesti na njihovu poslaničku listu pre isteka roka, uoči opštih izbora 2022. godine.

Manjinske vlasti

Pojedinačne nacionalne grupe u Mađarskoj mogu da uspostave opštinske vlasti putem neposrednih izbora, kao i regionalne vlade u glavnom gradu i županijama i nacionalnu vladu⁶⁷. Lokalne manjinske vlasti mogu imati 3-5 predstavnika, regionalne vlasti mogu imati 7 predstavnika, a Vlada nacionalnih manjina može imati i do 47 predstavnika⁶⁸. Glasačka prava, kako pasivna tako i aktivna, povezana su sa državnim registrom, u koji svaka osoba koja ima zvanično državljanstvo može da zatraži da bude upisana. Jedno lice u svakom trenutku može biti registrovano samo kao pripadnik jedne manjine. Odgovornost manjinskih vlada je upravljanje nacionalnim javnim poslovima, koji obuhvataju „izražavanje interesa pripadnika nacionalnih manjina, posebno negovanje, očuvanje i bogaćenje maternjeg jezika, te ostvarivanje i očuvanje kulturne autonomije nacionalne manjine, pružanjem posebnih javnih usluga pripadnicima nacionalnih manjina, samostalno vođenje ovih poslova i stvaranje potrebnih organizacionih,

67] <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv>

68] Ibid.

kadrovskih i materijalnih uslova za tu svrhu”⁶⁹. Jednostavnije rečeno, posao manjinskih vlasti je da štite prava – i predstavljaju u političkoj sferi – svoje manjine i da aktivno učestvuju u pružanju odgovarajućih usluga. Oni navodno rade zajedno sa državom, a posebno sa opštinama koje su u obavezi da obezbede osnovnu infrastrukturu i pomoć manjinskim vlastima kako bi osigurale da mogu da izvrše svoj zadatak. Pravno gledano, manjinske vlade mogu da primoraju lokalne samouprave da pokrenu javne postupke za obezbeđivanje odgovarajućih prava i usluga manjinama i da imaju nadzornu (watchdog) funkciju za one pitanja koja utiču na lokalnu manjinsku zajednicu za koja su oni odgovorni. Što se tiče Nacionalne samouprave Roma, ona je, nažalost, trenutno fatalno nefunkcionalna, što je pitanje koje detaljnije istražujem u poglavlju „Političko predstavljanje Roma u praksi”.

Manjinske liste i predstavnici manjina u mađarskom parlamentu

Manjinske organizacije mogu da sačinjavaju manjinsku listu kandidata za parlamentarne izbore, za koju mogu da glasajui registrovani pripadnici navedene manjine. Skupština nacionalne manjine svake manjine odlučuje o konačnom spisku njihove manjinske liste. Birači manjina moraju da odluče da li bi radije glasali za listu svoje manjine ILI za partijsku listu. Dok je za manjinski mandat potrebno manje glasova nego za stranački mandat, izuzetno je teško ući u parlament sa liste jedne od nacionalnih grupa – najviše mandata koje je jedna manjina ikada osvojila je jedan – a trenutno postoji samo jedan manjinski poslanik u mađarskom parlamentu Imre Riter, pripadnik nemačke manjine. Manjinski poslanici imaju manje individualnih „ovlašćenja” u odnosu na predstavnike stranaka, jer da bi govorili u parlamentu, zastupnički odbor obično mora da se složi da se radi o pitanju koje se tiče njihove nacionalnosti. Oni takođe ne mogu da se pridruže nijednoj partijskoj grupi, što takođe znači da ne mogu biti članovi skupštinskih odbora. Zbog skoro nepostojeće političke moći i moći odlučivanja manjinskih kandidata, kao i potrebe da se registruju kao pripadnici manjine zarad glasanja, i što je još važnije, isključive prirode glasanja stranaka i manjinskih lista, većina manjinskih birača ne koristi svoje pravo da glasa za manjinsku listu. Kada manjina vodi listu za parlamentarne izbore, a ne dobije nijedan mandat (što je uobičajeno), tada dobija mandat portparola manjine, o čemu je ranije bilo reči. Kako je utvrđeno, romska manjina nije uspjela da sastavi listu 2022. godine, što je značilo gubitak portparola (nakon 8 godina postojanja) i šansu da dobije manjinski mandat u parlamentu.

Komparativna analiza mehanizama

Zaštita manjinskih prava je ključni aspekt obezbeđivanja inkluzivnih i demokratskih društava. Ova komparativna analiza ispituje mehanizme zaštite manjinskih prava u sve četiri zemlje. Iako svaka zemlja ima svoj jedinstveni istorijski, kulturni i politički kontekst, sve se suočavaju sa sličnim izazovima u zaštiti prava manjinskih grupa unutar svojih granica. Ispitujući njihove zakonske okvire, političke mehanizme i efikasnost manjinskog predstavljanja, možemo identifikovati sličnosti, razlike i najbolje prakse u zaštiti prava manjina.

Sve četiri zemlje imaju ustavne odredbe i zakone koji imaju za cilj zaštitu manjinskih prava. U Češkoj su prava nacionalnih manjina zaštićena Ustavom, Poveljom o osnovnim pravima i slobodama i Zakonom o manjinama. Slično, pravni okvir Mađarske uključuje Osnovni zakon i Zakon o nacionalnim pravima. U Slovačkoj su manjinska prava sadržana u Ustavu i Zakonu o upotrebi jezika nacionalnih manjina. Kosovo je takođe uključilo zaštitu prava manjina u svoj Ustav i zakonodavstvo, uključujući Zakon o zaštiti prava i sloboda zajednica i njihovih pripadnika.

Dok pravni okviri imaju zajedničke ciljeve, postoje razlike u posebnim odredbama za manjinska prava. Na primer, Slovačka i Mađarska imaju posebne zakonske odredbe koje se odnose na prava određenih manjinskih grupa, kao što su mađarska manjina u Slovačkoj ili romska manjina u Mađarskoj. Kosovski pravni okvir naglašava zaštitu zajednica, a ne prava pojedinaca koji pripadaju manjini zbog njegove multietničke prirode.

Politički mehanizmi za predstavljanje manjina se razlikuju u ove četiri zemlje. Mađarska je uspostavila manjinske vlade, koje omogućavaju manjinama da uspostave opštinske, regionalne i nacionalne vlade koje će zastupati svoje interese. Ove vlade imaju odgovornosti vezane za kulturnu autonomiju, upotrebu jezika i pružanje specifičnih javnih usluga za manjinske zajednice. Nasuprot tome, Češka ima Savet vlade za nacionalne manjine, koji služi kao konsultativno telo za politike u vezi sa manjinama, ali nema moć donošenja odluka.

Slovačka ima mehanizme kao što su saveti manjina i odredbe o jezičkim pravima, dok Kosovo ima mehanizme za zaštitu interesa etničkih zajednica. Efikasnost ovih mehanizama zavisi od njihove implementacije i nivoa angažovanja između predstavnika manjina i državnih organa. Nivo zastupljenosti manjina i učešća u procesima donošenja odluka varira u četiri zemlje. U Mađarskoj, predstavnici manjina mogu da budu birani u opštinske i regionalne vlasti i vladu nacionalnih manjina, što im omogućava direktan uticaj na politike vezane za manjine. Međutim, efikasnost manjinske zastupljenosti u mađarskom parlamentu može biti ograničena zbog dominacije glavnih političkih partija.

U Češkoj, predstavnici manjina učestvuju u radu Saveta vlade za nacionalne manjine, dajući doprinos o zakonodavstvu i politici manjinskih prava. Međutim, manjinski saveti na lokalnom nivou mogu da imaju ograničena ovlašćenja za donošenje odluka, u zavisnosti od strukture lokalne uprave.

Slovačka ima mehanizme za predstavljanje manjina, kao što je Komitet, ali stepen njihovog uticaja na procese donošenja odluka može da varira. Na Kosovu je zastupljenost manjinskih zajednica u vladinim institucijama propisana zakonom, ali izazovi u vezi sa političkom fragmentacijom i međuetničkim tenzijama mogu uticati na njihovu efikasnost.

Uprkos naporima da se zaštite prava manjina, sve četiri zemlje suočavaju se sa zajedničkim izazovima i prilikama. Jedan od izazova predstavlja jaz između zakona i njihove primene na

terenu. U mnogim slučajevima, manjinske zajednice se i dalje suočavaju sa diskriminacijom, marginalizacijom i socioekonomskim disparitetima.

Još jedan izazov je politizacija manjinskih pitanja, gde političke partije mogu da iskoriste etničke tenzije za izbornu korist, potkopavajući napore da se promovišu međuetnički sklad i saradnja. Štaviše, nedostatak poverenja između manjinskih zajednica i vladinih institucija može da ometa efikasan dijalog i saradnju.

Evaluacija učešća u donošenju odluka u praksi

Uvidi sa Kosova

Pre nego što krenemo da se dalje bavimo procenom donošenja odluka u praksi, važno je ovde istaći da je razvoj događaja u drugoj polovini 2022. ostavio kosovske Srbe, najveću nevećinsku zajednicu na Kosovu, skoro u potpunosti bez zastupljenosti u kosovskim institucijama. Naime, u novembru 2022. godine, kosovski Srbi su se povukli iz kosovskih institucija zbog uočenih kršenja sporazuma i prava od strane Prištine, uključujući suspenziju kosovskog policajca Srbina i raspoređivanje dodatnih specijalnih jedinica kosovske policije na severu, što je pogoršalo tenzije i povećalo zabrinutost za bezbednost među srpskim stanovništvom. Srbi su se povukli iz svih kosovskih institucija, uključujući skupštinu, vladu, četiri opštine na severu, pravosuđe, policiju i administraciju. Ova odluka doneta je na sastanku političkih i institucionalnih predstavnika Srba na Kosovu. Povlačenje je trebalo da ostane na snazi sve dok Priština ne ispuní određene uslove, uključujući poštovanje sporazuma i prava, povlačenje odluke o registarskim tablicama i uspostavljanje Zajednice opština sa srpskom većinom u skladu sa Prvim briselskim sporazumom i svim drugim relevantnim sporazumima postignutim unutar dijaloga.

Odluku o povlačenju iz institucija pokrenula je Prištinska suspenzija Nenada Đurića, direktora Regionalne policijske uprave sever, jer je odbio da izda upozorenja Srbima koji su imali „KM“ tablice na vozilima. Nakon toga, Vlada Kosova je sredinom decembra poslala stotine policajaca sa juga na sever pod izgovorom osiguravanja bezbednosti. Ovaj priliv policajaca, u pratnji oklopnih vozila, doveo je do hapšenja, prijavljenih maltretiranja i atmosfere napetosti među srpskim stanovništvom.

Analizirajući odgovore fokus grupa u vezi sa manjinskim pravima i učešćem u procesima donošenja odluka na Kosovu, evidentno je da se srpska zajednica suočava sa značajnim izazovima. Odgovori odražavaju složenu situaciju koju karakterišu zabrinutost zbog diskriminacije, neefikasnih institucionalnih mehanizama i uočenog nedostatka istinske političke zastupljenosti.

Percepcija manjinskih prava na Kosovu, posebno za srpsku zajednicu, opterećena je osećanjem ugroženosti i opasnosti. Jedan od učesnika u fokus grupi je slikovito ilustrovao ovo osećanje izjavom: „Trenutno je naša zajednica u veoma nesigurnom položaju, a sve što vlasti na centralnom nivou rade samo nas dodatno ugrožava. Ova situacija je bez presedana”.⁷⁰ Ovo odražava duboku zabrinutost zbog pogoršanja situacije i uočeni nedostatak zaštite za srpsku zajednicu.

Štaviše, priznavanje postojećih zakona i podzakonskih akata koji regulišu prava manjina u oštroj je suprotnosti sa praktičnim realnostima na terenu. Učesnik napominje: „Status manjinskih prava na Kosovu je u dobroj meri regulisan zakonima i podzakonskim aktima, a Kosovo je imalo za cilj da primeni ove zakone. Međutim, to nije uvek slučaj, i svaka promena vlasti

na Kosovu negativno utiče na nevećinske zajednice”.⁷¹ Ovo sugerise da postoji razdvojenost između pravnih okvira i njihove primene, što doprinosi strahovima zajednice.

Kada je reč o situaciji na jugu, prema rečima učesnika fokus grupe održane u Gračanici, percepcija manjinskih prava na Kosovu se smatra izazovnom, „uprkos naporima UNMIK-a i KFOR-a da se napravi napredak”. Iako su neki standardi usvojeni, postoje problemi sa njihovom implementacijom, što dovodi do nepotpunog ostvarivanja osnovnih manjinskih prava. Kako je primetio jedan od učesnika: „U praksi se ne sprovode zakonom propisana prava manjina, a često su manjine okarakterisane kao građani drugog reda”.⁷²

Odgovori ukazuju na istorijsku putanju obeleženu fer i korektnim odnosima koji su se progresivno pogoršavali. Jedan od učesnika je primetio: „Odnosi su bili veoma loši nakon sukoba, ali je tokom godina izgrađeno izvesno poverenje kao i pokušaji pomirenja”.⁷³ Ova vremenska perspektiva naglašava krhkost međuetničkih odnosa i podložnost pozitivnih trendova spoljnim faktorima. Dok su na severu, prema mišljenju učesnika fokus grupa, nedavna bezbednosna i politička dešavanja izazvala pogoršanje međuetničkih odnosa, učesnici fokus grupe organizovane na jugu Kosova u Gračanici su istakli da je do pogoršanja odnosa među zajednicama došlo mnogo pre, jer su često pominjali martovske nemire 2004. kao okidač za to. S tim u vezi, jedan učesnik je naglasio da „našu zajednicu i druge zajednice, posebno većinsko stanovništvo, karakteriše napetost. Incidenti kao što su događaji u martu 2004. naglašavaju postojeće podele i izazove u izgradnji poverenja”.⁷⁴ Ono što je interesantno za dalju analizu je činjenica da su učesnici ocenili svoj odnos sa većinskom zajednicom kao nezadovoljavajući, uz međusobna neslaganja po političkim, verskim i bezbednosnim pitanjima, dok je odnos sa ostalim manjinskim zajednicama relativno dobar.

Ekonomska saradnja koja se pominje kao pozitivan element kontekstualizovana je u okviru širih izazova. Učesnik napominje da se „pozitivni odnosi često grade kroz ekonomsku saradnju, ali nisu imuni na posledice političkih odluka”.⁷⁵ Ovo naglašava međusobnu povezanost ekonomske i političke dinamike, što ukazuje na to da je ekonomska saradnja sama po sebi nedovoljna bez rešavanja osnovnih političkih tenzija.

Iako postoji određena svest o institucionalnim mehanizmima, i dalje postoje sumnje u pogledu njihove praktične efikasnosti. Učesnik sa iskustvom u nevladinom sektoru ističe: „Postoji Konsultativno veće za zajednice u kabinetu predsednika koje je davalo preporuke predsednicima Kosova o pravima manjina. Međutim, često se ove preporuke ne primenjuju”.⁷⁶ Slični odgovori su dati tokom rada fokus grupe održane u Gračanici: „Iako postoje institucionalni mehanizmi za zaštitu manjinskih prava, njihova delotvornost je često manjkava. Standardi su usvojeni, ali problemi ostaju nerešeni, a mnogi pripadnici manjinskih zajednica se suočavaju sa izazovima u ostvarivanju svojih prava”.⁷⁷ Ovo je istaklo nekoliko učesnika fokus grupa, i to jasno pokazuje percepciju da postoji jaz između institucionalnih okvira i njihove operacionalizacije, dovodeći u pitanje efikasnost ovih mehanizama u zaštiti manjinskih prava.

71] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

72] Odgovor fokus grupe organizovane 12. oktobra u Gračanici

73] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

74] Odgovor fokus grupe organizovane 12. oktobra u Gračanici

75] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

76] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

77] Odgovor fokus grupe organizovane 12. oktobra u Gračanici

Vredi napomenuti da se povlačenje kosovskih Srba iz kosovskih institucija pojavljuje kao kritičan faktor koji utiče na institucionalne mehanizme. Ispitanik primećuje: „Povlačenjem političkih predstavnika i policajaca iz srpske zajednice, ta zaštita je ozbiljno ugrožena”.⁷⁸ Ovo sugeriše da efikasnost institucionalnih mehanizama zavisi od održivog političkog predstavljanja i angažovanja, jer bi se moglo zaključiti da kosovski Srbi veruju da bi samo politički predstavnici koji dolaze iz srpske zajednice mogli da ih istinski predstavljaju i da se zalažu za zaštitu njihovih prava.

Percepciju stepena uključenosti manjinske zajednice u procese donošenja odluka karakterišu ograničenja i nedostatak adekvatne zastupljenosti njihovog glasa. Ispitanici izražavaju frustraciju zbog nedostatka efektivne inkluzivnosti, napominjući da se njihova zajednica često suočava sa ograničenjima i oseća se neefikasno uključenom u širi sistem. Povlačenje političkih predstavnika je istaknuto kao značajan doprinos niskom nivou uključenosti zajednice. Učesnik tvrdi: „Nažalost, pošto Srbi napuštaju institucije, bojim se da nema ko da zastupa naše interese”.⁷⁹ Ovo sugeriše da je efektivno političko predstavljanje ključno za angažovanje zajednice u procesima donošenja odluka. Očekivano, situacija je različito percipirana na severu i jugu, pošto se na jugu kosovski Srbi nisu povukli iz institucija na lokalnom nivou, i kako je istakao jedan od ispitanika „uključenost u donošenje odluka postoji pre svega na lokalnom nivou, dok na centralnom nivou je zastupljenost ograničena i postoji odsustvo političkih aktera, što ometa proces”.

Nizak nivo uključenosti u procese donošenja odluka je stalna tema, a peticije su jedan od retkih načina za učešće. Jedan učesnik naglašava: „Jedini oblik učešća srpske zajednice je kroz razne peticije”.⁸⁰ Ovo ukazuje na ograničen obim za direktno angažovanje i naglašava oslanjanje zajednice na alternativne metode za izražavanje zabrinutosti.

Analiza pristupa uslugama i dokumentima otkriva duboku jezičku i komunikacijsku barijeru za srpsku zajednicu. Učesnik opisuje upotrebu srpskog jezika i pisma kao „skoro nepostojeću”, naglašavajući sistemsku prirodu ovog pitanja. Učesnik dalje dodaje: „Dokumenti se često daju samo na albanskom, a čak i kada su na srpskom jeziku, loše su prevedeni do te mere da su nerazumljivi”.⁸¹ Ovo naglašava ne samo nedostatak jezičke inkluzivnosti, već i kvalitet prevoda koji je ispod svakog standarda, što povećava poteškoće sa kojima se suočava zajednica.

Ustavna garancija jezičkih prava je u suprotnosti sa grubom realnošću njihovog sprovođenja. Ispitanik napominje: „Znam da je upotreba srpskog jezika zagarantovana ustavom, ali u praksi je daleko od toga.”⁸² Pristup uslugama i dokumentima na njihovom maternjem jeziku u institucijama je često ograničen, što otežava ostvarivanje osnovnih prava. Ovo ograničenje je dosledno prijavljeno u svim odgovorima, kako na lokalnom tako i na centralnom nivou, sa neadekvatnim pristupom koji ometa ostvarivanje osnovnih prava. Ovaj nesklad između zakonskih garancija i praktične implementacije nameće pitanja o posvećenosti jezičkoj raznolikosti unutar institucionalnog okvira.

Skepticizam u pogledu efikasnosti mehanizama zaštite ljudskih i manjinskih prava je preovlađujući osećaj. Ispitanik je sažeto rekao: „Same institucije krše mehanizme za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, tako da su u stvarnosti njihova efektivnost i efikasnost daleko od

78] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

79] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

80] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

81] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

82] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

praktične”.⁸³ Ova oštra procena ukazuje na suštinski nedostatak poverenja u postojeće institucionalne mere zaštite.

Razočaranje u odsustvo mehanizama za praćenje od strane organizacija civilnog društva (OCD) i međunarodne zajednice dodaje još jedan sloj kritike. Učesnik izražava razočaranje, rekavši: „Da, upoznat sam sa njima. Razočaran sam jer ne postoje mehanizmi za praćenje od strane organizacija civilnog društva (OCD) i međunarodne zajednice”.⁸⁴ Ovo naglašava potrebu za spoljnim nadzorom i mehanizmima odgovornosti kako bi se osigurala zaštita manjinskih prava.

Diskriminacija se pojavljuje kao sveprisutni problem sa kojim se suočava srpska zajednica i na individualnom nivou i na nivou zajednice. Navode se slučajevi diskriminatornog ponašanja, kao što su poteškoće u pribavljanju dokumenata ili vođenju razgovora sa nadležnima na srpskom jeziku. Učesnik deli lično iskustvo „Da, najnoviji primer je razgovor sa policajcem koji nije mogao da se vodi na srpskom jeziku”.⁸⁵ Ovo iskustvo iz prve ruke naglašava opipljiv uticaj diskriminatornih praksi na svakodnevne interakcije sa vlastima.

Odgovori ukazuju na rasprostranjen osećaj diskriminacije, kako na individualnom nivou tako i na nivou manjinske zajednice unutar društva. Navedeni primeri, posebno u Gračanici, uključuju primere masovnog iseljavanja i nasilja tokom događaja u martu 2004. godine, naglašavajući ozbiljnost diskriminatorne prakse. Pored toga, jezičke barijere su identifikovane kao uobičajen oblik diskriminacije unutar manjinskih zajednica, gde zvaničnici iz većinske zajednice često odbijaju da prihvate jezik manjinskih grupa uprkos činjenici da je njegova upotreba regulisana zakonom. Ovi primeri naglašavaju višestruku prirodu diskriminacije koju doživljavaju pojedinci i manjinske zajednice, u rasponu od sistemskih pitanja do svakodnevni izazova.

Odgovori sugerišu ograničenu upoznatost sa političkim predstavnicima koji se zalažu za interese zajednice. Dok neki ispitanici potvrđuju da imaju svest o ovim predstavnicima i prate njihov rad, preovlađuje osećaj nezadovoljstva. Ovo nezadovoljstvo proizilazi iz percepcije neadekvatnog zastupanja manjinskih interesa, što narušava poverenje u ove predstavnike. Odgovori ističu nepovezanost između delovanja predstavnika i potreba i prioriteta manjinske zajednice koju navodno predstavljaju. Ovaj nedostatak zadovoljstva naglašava šire pitanje zastupanja i odgovornosti u političkom okruženju, gde interesi manjina možda nisu na adekvatan način prioritizovani ili adresirani.

Nedostatak poverenja u političke predstavnike je tema koja se ponavlja, sa sumnjom u njihovu kompetentnost i usklađenost sa interesima zajednice. Jedan učesnik naglašava: „Ne verujem sadašnjim političkim predstavnicima, niti ih smatram mojim predstavnicima”.⁸⁶ Ovaj nedostatak poverenja ukazuje na duboku nepovezanost između zajednice i njenih imenovanih predstavnika.

83] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

84] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

85] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

86] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

Uvidi iz Slovačke

Troje učesnika (1,3,5) su podelili svoje percepcije o položaju manjinskih prava u širem društvenom kontekstu u Slovačkoj i ocenili su učešće kao nedovoljno. Oni su čak dali primere, gde po njihovom mišljenju manjinska prava nisu adekvatno zaštićena. To se, između ostalog, odnosi na škole romske manjine, jezička prava, etničke političke stranke i zakon o manjinama. Prema učesnici broj 3 (žena, 21, Nove Zamki), postoji samo mali broj romskih manjinskih škola i one ne funkcionišu kako bi trebalo. Dalje dvojezične table na javnim mestima nisu uvek dostupne manjinama. I na kraju, prema njenim rečima, u parlament bi trebalo da uđe „etnička“ politička partija. Ona smatra da je cenzus od pet odsto za to veoma visok i teško dostižan.

Pored toga, učesnica 5 (žena, 26, Pukanec) je izrazila zabrinutost zbog nepostojanja sveobuhvatnog zakona o manjinama i nedostatka svesti među manjinama o dostupnim organizacijama za podršku. Učesnica 1 (žena, 18 godina, Svodin) je naglasila poteškoće sa kojima se suočavaju manjine u prilagođavanju društvenim normama i pristupu mogućnostima, posebno u oblasti obrazovanja i prilikom zapošljavanja. U drugoj fokus grupi, učesnici su se bavili pitanjem statusa i prava nacionalnih manjina u Slovačkoj i izrazili su nejasnu zabrinutost. Učesnik 1 (bivši vladin zvaničnik od 50-60 godina) istakao je sve manji prostor za mađarsku manjinu u različitim sferama i predložio novi politički program za rešavanje krize. Učesnik 5 (preduzetnik i bivši državni službenik od 60 do 70 godina) je istakao ozbiljan pad društvenog statusa mađarske zajednice, pripisujući to dugoročnim procesima i komunikacijskim izazovima. Učesnik 3 (vladin zvaničnik od 50-60 godina) je preusmerio diskusiju na suštinsko pitanje prava mađarske manjine, dovodeći u pitanje fokus na politička pitanja i apelujući na jasnoću u vezi sa ciljevima i segmentima diskusije. Učesnici druge fokus grupe istakli su hitnost da mađarska manjina u Slovačkoj organizuje i izradi analitički dokument o svom trenutnom stanju. Oni su razgovarali o potrebi za novim forumom koji bi olakšao diskusije o pravima manjina, sa posebnim naglaskom na razjašnjavanju tekućih inicijativa.

Prilikom odgovaranja na pa pitanja u vezi sa međuetničkim odnosima, učesnici su istakli različitu dinamiku u odnosima većine i manjina u različitim regionima i društvenim slojevima, sa stereotipima koji često dovode do spajanja manjina, posebno Roma- po mišljenju učesnice broj 3 (žena, 21, Nove Zamki). Povremeno se pojavljuju slučajevi nacionalizma, doprinoseći osećaju superiornosti većine, kao što je primetio učesnik broj 3. Učesnik 4 (muškarac, 14 godina, Bratislava), međutim, deli različitu perspektivu, navodeći da ne primećuje različit tretman uprkos tome što je deo dvostruke manjine, iako se prisetio iskustava zadirkivanja na nacionalnoj osnovi iz detinjstva. Iskustvo učesnice 1 (žena, 18, Svodin) u Šturovu, gde preovlađuje mađarski, u oštroj je suprotnosti sa njenim shvatanjem manjinskog statusa nakon preseljenja u Bratislavu, što je podstaklo introspekciju. Učesnica 3 (žena, 21, Nove Zamki) je okarakterisala interakcije između različitih manjinskih grupa kao nedostatak saradnje, dok je učesnica 5 (žena, 26, Pukanec) sugerisala da na odnose unutar romske zajednice utiču faktori kao što su geografska lokacija i društveni status.

Ogromna većina učesnika prve fokus grupe delila je primere diskriminacije u različitim kontekstima, uključujući školu, javne prostore, prevoz i kancelarije, sa primerima u rasponu od verbalnih uvreda do nejednakog tretmana na osnovu etničke pripadnosti i poznavanja jezika. Pored toga, diskusije su se bavile složenošću identiteta, pri čemu je jedna učesnica istakla različit tretman zasnovan na njenom mađarskom i španskom nasleđu, naglašavajući negativne percepcije njene mađarske nacionalnosti. Neki učesnici su se osvrnuli i na svoju pristrasnost u prošlosti prema sopstvenoj manjinskoj grupi, Romima, dok su drugi istakli diskriminaciju sa kojom se suočavaju članovi porodice koji imaju poteškoće sa slovačkim jezikom.

Učesnici druge fokus grupe diskutovali su o tome kako većina u slovačkoj percipira mađarsku manjinu, ističući zabrinutost da se na njih gleda kao na antidemokratsku silu usklađenu sa populizmom i konzervativnim ideologijama, što se razlikuje od nekadašnje slike zajednice kao proevropske i prozapadne. Bilo je i bojazni da mogu da postanu sve beznačajniji u medijskom okruženju i da se suoče sa izolacijom od drugih manjinskih grupa. Pored toga, razmatrana je politička orijentacija mađarske zajednice, pri čemu su neki izrazili zabrinutost oko usklađivanja sa ruskom propagandom i potencijalnih reperkusija na solidarnost sa drugim grupama. Diskusija nije opširno pokrila diskriminaciju, a samo dva učesnika su podelila iskustva o nesuočavanju sa diskriminacijom u sredinama u kojima se govori slovački.

Kada je reč o političkom predstavljanju i učešću, učesnici prve fokus grupe razgovarali su o zastupanju manjinskih interesa od strane političkih predstavnika. Neki su smatrali da je manjinama potrebna njihova politička zastupljenost u parlamentu da bi progurale „manjinsku agendu“ (učesnica 3, žena, 21, Nove Zamki) ili neko dovoljno jak da brani interese manjina (učesnica 5, žena, 26, Pukanec). Međutim, priznali su da se „ne može govoriti samo o etničkoj politici. Da to nije dovoljno, da ima drugih problema i većih problema. Bolje bi bilo da se glasa na osnovu ideologije i programa. Vrednosti i rešenja su važni“ – učesnica broj 3 (žena, 21, Nove Zamki). Na sličan način, učesnica 2 (žena, 18 godina, Nova Dedinka) je izjavila da nije dovoljno da postoje mađarske političke stranke koje samo tvrde da su Mađari. „Pa šta?“ – pita ona. Učesnik 4 (muškarac, 14 godina, Bratislava) ne prati političke predstavnike koji pripadaju njegovoj manjini. Učesnica 6 (žena, 35, Nitra) uopšte nije učestvovala u diskusiji. Pored toga, učesnici su razgovarali o institucionalnim mehanizmima za učešće nacionalnih manjina u procesima donošenja odluka. Pitali su ih da li znaju kako mogu da učestvuju u ovim procesima i na koji način se njihov glas može čuti. Jezik je identifikovan kao prva predispozicija, rečeno je da pripadnici manjina moraju da uče slovački jezik (učesnica 1, žena, 18 godina, Svodin; učesnik 4, muškarac, 14 godina, Bratislava). Nepoznavanje većinskog jezika može biti ograničavajuće u mnogim sferama kao što su obrazovanje, ali i javni prostor i može da dovede do diskriminacije prema manjinskim učesnicima. Međutim, kada pripadnik ili pripadnica nacionalne manjine živi u pretežno manjinskom okruženju, on ili ona nema adekvatne mogućnosti da nauči jezik većine (učesnica 1, žena, 18 godina, Svodin). Drugo, ukazano je na postojanje „manjinskih saveta“ kao i NVO ili drugih institucija koje mogu na drugi način predstavljati manjine i njihova prava npr. etničke političke stranke u parlamentu (učesnica 3, žena, 21, Nove Zamki). Učesnica 5 (žena, 26, Pukanec) je istakla da postojeći mehanizmi za davanje reči manjinama za govornicom nisu vidljivi i da „manjine često nisu ni svesne da takav mehanizam postoji“. Prema njenom mišljenju, predstavnici manjina koji učestvuju u ovim procesima „ne predstavljaju u potpunosti stvarne potrebe manjina“. Štaviše, ona smatra da je veoma „iritirajuće“ to što se na primer romske zajednice doživljavaju kao objekti za socijalnu pomoć. Umesto toga, „malo pažnje se poklanja onim ljudima koji su i sami, na primer, predstavnici romske manjine, a koji su na neki način uključeni u taj društveni život i društvo. Dakle, mislim da se moje potrebe trenutno ne čuju“ zaključila je učesnica broj 5 (žena, 26, Pukanec). Učesnica broj 2 (žena, 18 godina, Nova Dedinka) i učesnica 6 (žena, 35 godina, Nitra) nisu učestvovala u ovoj diskusiji.

Učesnici druge fokus grupe izrazili su nezadovoljstvo zastupljenošću Mađara u parlamentu, kritikujući Mađarsku alijansu zbog uočenog fokusa na finansijsku dobit i odvajanje od interesa birača. Izražena je zabrinutost u vezi sa potencijalnim imenovanjem Juraja Ćimesija (György Gyimesi) za opunomoćenika za nacionalne manjine i njegovog uticaja na zastupljenost manjina, uz pozive na proaktivniji pristup koji je fokusiran na zajednicu u rešavanju društvenih izazova. Opsežna diskusija se odvijala oko teme saradnje pripadnika mađarske manjine sa novom, četvrtom Ficovom vladom. Učesnici su razgovarali da li predstavnici mađarske manjine treba da sarađuju sa novom vladom. Učesnik 1 (muškarac, 50-60, bivši vladin zvaničnik) je najavio da je već pripremio „set preporuka za vladu koje bi oni mogli da koriste. To je proaktivan paket“. Prema njegovim rečima, sada se mora odlučiti „hoćemo li da budemo deo procesa ili ne. Pod ovim mislim, da li mi kao zajednica želimo da sarađujemo sa vladom ili ne?“ Neki učesnici su istakli da je mađarska manjina postala „nebitna“ i da će „takva ostati u doglednoj budućnosti“ (učesnik 5, muškarac, 60-70 godina, preduzetnik, bivši državni službenik). Drugi su pak rekli da „ova vlast neće tražiti odgovarajuću saradnju sa manjinama“ (učesnica 4, žena, 50-60, menadžerka medijske kuće). Učesnik broj 3 (muškarac, 50-60, državni službenik) upozorio je da oni ne mogu odustati od pozicija koje već imaju. „Moramo da stvorimo lične veze. Pronađite ljude sa kojima možemo da razgovaramo i redovno razgovarajte sa tim ljudima. Mislim da se sa nekim od stranaka u vladi, posebno sa Hlasom, može razgovarati. Možda da se čak utiče na vladin program.“

Svega troje učesnika je govorilo o pristupu uslugama i dokumentima na maternjem jeziku u institucijama u Slovačkoj. Neki su znali da pojedine zakone i dokumente bi trebalo prevesti na jezike manjina, ali ih nije lako pronaći (učesnica 3, žena, 21, Nove Zamki). U nekim opštinama samo slovački jezik je u službenoj upotrebi u javnim službama (učesnica 2, žena, 18 godina, Nova Dedinka), dok je na drugim mestima u upotrebi i jezik manjina (učesnica 1, žena, 18 godina, Svodin).

Poslednja tema koja se pojavila u diskusiji se odnosi na mišljenja i uverenja učesnika o tome šta bi moglo da poboljša prava i uslove života članova njihove zajednice. Na početku ove rasprave pomenuto je postojanje fašističkih odnosno neofašističkih političkih partija koje „idu protiv manjina“. Učesnici 1 (žena, 18 godina, Svodin) je smetalo što ovakve stranke postoje u slovačkom demokratskom društvu. Troje učesnika su se složili da je obrazovanje najvažnije. Obrazovanje uopšte (učesnik 4, muškarac, 14 godina, Bratislava) i obrazovanje romske dece i njihov jednak pristup obrazovanju (učesnica 5, žena, 26, Pukanec). Takođe je identifikovana potreba za opštim obrazovanjem o etničkim manjinama i da „ne žele nikoga da povrede“ Učesnica 3 (žena, 21, Nove Zamki), učesnica 2 (žena, 18 godina, Nova Dedinka) i učesnica 6 (žena, 35 godina, Nitra) nisu se uključivale u ovu diskusiju.

Učesnici druge fokus grupe su se fokusirali na institucionalni okvir za zaštitu prava manjina u Slovačkoj, izražavajući zabrinutost zbog sve manjeg značaja institucija poput vladinog odbora za manjine, koji je degradiran i zanemaren u zakonodavnim procesima. Dok su se jedni zalagali za održavanje i korišćenje postojećih institucija, drugi su isticali potrebu za jačim birokratskim aparatom i naglašavali važnost sredstava dodeljenih manjinama, posebno mađarskoj manjini, kako bi se obezbedilo uključivanje i sprečila marginalizacija. Učesnik broj 1 (muškarac, 50-60, bivši vladin zvaničnik) istakao je neophodnost pravičnih mehanizama za podršku i predložio angažovanje sa romskim aktivistima kako bi se ova pitanja adresirala na sveobuhvatan način.

Uvidi iz Češke Republike

Postoji ogromna razlika u svesti o postojanju posebnih propisa o zastupanju manjinskih interesa između Poljaka koji žive u oblasti Zaolzie i stanovništva koje živi u drugom delu zemlje. Ljudi iz regiona Zaolzie poznaju različite mehanizme zaštite svojih interesa i koriste ih za oblikovanje procesa donošenja odluka. Oni takođe obično glasaju za poljske predstavnike na izborima, iako kada se kandiduju ne naglašavaju svoju nacionalnu pripadnost.

Zajednica je mala tako da većina ljudi poznaje svoje predstavnike lično i nisu im potrebne posebne etničke oznake da bi ih prepoznali. Prema lokalnim Poljacima, sposobnost da se traži rešenje koje je korisno za manjine uglavnom zavisi od samoorganizovanja manjine i izgradnje zajedničke svesti o potrebama i prioritetima zajednice. Individualne veštine poljskih građana i odbornika takođe su važan faktor koji doprinosi zaštiti interesa ove manjine.

Nasuprot tome, Poljaci koji žive izvan regiona Zaolzie imaju malo svesti o posebnim mehanizmima koje bi mogli da koriste za zaštitu njihovih specifičnih nacionalnih interesa. Međutim, oni su obično dobro integrisani u većinsku zajednicu i ne osećaju se diskriminisanim. Problemi na koje nailaze su slični onima koji pogađaju češko stanovništvo (problemi sa pristupom zdravstvenom sistemu, jaslicama i pristupačnim stanovima). Stoga se njihov obrazac glasanja ne razlikuje značajno od obrasca glasanja Čeha koji imaju sličan ekonomski i socijalni status, jer ono što oblikuje njihovo glasačko ponašanje su programi partija, a ne etnička pripadnost kandidata. Ukoliko su im lična ili nacionalna prava zanemarena oni traže zaštitu kroz sudske i administrativne procedure i institucije za zaštitu ljudskih prava (npr. Ombudsman).

Obe grupe smatraju da je uspostavljanje stabilnih institucija koje garantuju vladavinu prava, ljudska prava itd. u procesu demokratske transformacije i procesu pristupanja EU doprinelo stepenu zaštite prava građana i zaštiti od proizvoljnih odluka administracije i državnih institucija, posebno u poređenju sa komunističkim periodom.

Uvidi iz Mađarske

Polazišna osnova za diskusiju o bilo kom obliku donošenja odluka u Mađarskoj je da se prizna da je donošenje odluka u zemlji veoma centralizovano i nepluralističko. U daljem tekstu će biti obrazloženo zašto u Mađarskoj nedostaje zastupljenost Roma, a ovde je važno istaći da uopšte nema pluralizma u donošenju odluka u Mađarskoj. Donošenje zakona je ubrzano van svake mogućnosti društvenih konsultacija, civilni sektor i opozicija su isključeni iz procesa, a partijske linije i lične veze definišu raspodelu resursa i ovlašćenja. Sadašnja vlast vlada već 13 godina, gotovo neprekidno, sa 2/3 većinom u parlamentu, a sve je prisutnija u svim sferama života, od medija preko kulture i obrazovanja do industrije. Kako je centralna vlast jačala, lokalna uprava je slabila, kako u pogledu ovlašćenja tako i u pogledu resursa. Mađarska ima loše rezultate u demokratskim indeksima; dobro priznati Freedom House Indeks je označio ovu zemlju kao „hibridni režim”.⁸⁷ Kako zemlja u celini pati od demokratskog deficita, ne čudi da je i zastupljenost manjine kao što je romska manjina takođe nedovoljna.

Počevši od nacionalnog nivoa, kako je ranije utvrđeno, romska manjina trenutno nema zvaničnog poslanika ili portparola za manjine u parlamentu. Romskih poslanika je malo, na primer, Zajednička opozicija 2022. pristala je da kandiduje jedan broj romskih kandidata na sigurnim mestima na zajedničkoj listi, ali, pošto su u opozicionim poslaničkim grupama, ne mogu da utiču na donošenje odluka. Vladajuća koalicija Fides-KDNP uglavnom glasa jednodržavno, bez obzira na etničku pripadnost, a njihove poslaničke grupe su ionako prilično homogene u pogledu etničke pripadnosti, pola, vere i ideologije. Zatim, tu je i Nacionalna samouprava mađarskih Roma.

U ovom trenutku, Nacionalna samouprava mađarskih Roma (ORÖ) je insolventna, bankrotirala je. „Osoblje radi bez plate od oktobra 2023. godine, predstavnici nisu primili plate šest meseci, a računi za komunalije za centralu u Budimpešti nisu plaćeni”, rekao je Oskar Lakatoš (Oszkár Lakatos), vršilac dužnosti privremenog predsednika ORÖ -a, dodajući da zasedanje generalne skupštine ili glasanje o ovogodišnjem budžetu je nemoguće u ovim okolnostima.”⁸⁸ Ovo je kulminacija najmanje devetogodišnjeg procesa, koji pokušavam da sumiram ovde. Prvo pitanje pojavilo se početkom 2015. godine, kada je opozicioni poslanik, Akoš Hadazi (Ákos Hadházy), objavio zabrinjavajuće detalje sada već ozloglašnog programa „Most u svet zapošljavanja”: u početku je to bio program vredan preko 13 miliona evra, od čega je više od 1,5 miliona evra obezbedila Evropska unija. U godinama koje su usledile, vlasti su smanjile budžet projekta, a zatim ga u potpunosti poništile. Mađarske vlasti, kao i OLAF sproveli su istragu o projektu i utvrdili su da projekat praktično nije sproveden po planu, veliki deo sredstava je potrošen na nepovezane troškove, a na kraju je ORÖ dobio instrukciju da vrati preko 4.2 miliona evra na ime odštete. Mađarska vlada je pristala da finansira većinu toga, ali je od ORÖ -a i dalje traženo 790 hiljada evra. Posle višegodišnje istrage nadležni su zaključili da je počinjeno krivično delo, ali je istraga obustavljena zbog nedostatka dokaza. Iako nije optužen, bivši predsednik ORÖ -a i lider najistaknutije, provladine romske organizacije Lungo Drom, Florijan Farkaš (Flórián Farkas) je pao u nemilost, pošto je kao predsednik 2014. potpisao papire za zloglasni projekat. Tokom skandala, njegov naslednik István Hegeduš (István Hegedűs), takođe član Lungo Drom-a, bio je na funkciji, ali je 2016. podneo ostavku-delimično zbog zdravstvenih problema. Naslednik Hegedúša, Janoš Balog (János Balogh) je bio na funkciji do 2019. godine, kada je optužen a kasnije i osuđen za mito, nakon navodnog pokušaja da iskoristi sredstva ORÖ stranke namenjena za kampanje za kampanju lokalnog kandidata vladajuće stranke, mobilizujući

87] <https://freedomhouse.org/countries/nations-transit/scores>

88] https://nepszava.hu/3221890_felsooktatas-horizont-mta-freund-tamas-orban-kormany

romske glasače⁸⁹. Njegov nasljednik Janoš Agoč (János Agócs) bio je poslednji predsednik ORÖ -a, ali je stavljen u pritvor 2022. i kasnije prvostepeno osuđen na 4 godine zatvora zbog pokušaja da proda svoju predsedničku poziciju za novac.⁹⁰ Stoga, ORÖ trenutno nema predsednika, a vodi ga potpredsednik Oskar Lakatoš. Što se tiče finansijskih problema, ovo nije prvi slučaj da Nacionalna samouprava Roma ostane bez sredstava, ali trenutni razlog je to što je Ministarstvo unutrašnjih poslova naložilo ORÖ -u da 2021. godine vrati 1,38 miliona evra iz granta dobijenog u 2016. zbog navodnih nepravilnosti. Slučaj je i dalje u toku, ali onemogućava ORÖ -u da za sada dobije dodatna državna sredstva.

Sve u svemu, Nacionalna samouprava mađarskih Roma trenutno ne može da ispuni svoju funkciju predstavničkog tela romske manjine, najviše zbog finansijske i liderske krize koja je gore objašnjena. Razmatrano je čak i raspuštanje ORÖ -a i Lungo Drom-a, ali su na kraju oba ostala. Čak i da su ova pitanja rešena, nema dokaza da je to poboljšalo položaj romske manjine u Mađarskoj čak i kada je imala sredstava, s obzirom na nedovoljnu realizaciju programa „Most do zapošljavanja“, ili neuspešan pokušaj konstruisanja romske liste u 2022, ostavljajući manjinu bez parlamentarnog predstavnštva. Razlog za to je taj što je Lungo Drom, koji je otvoreno naklonjen vladi, izgubio većinu protiv druge romske koalicije u ORÖ -u što je rezultiralo manjinskom kandidatskom listom koja je bila nepovoljna za organizaciju. Lungo Drom je potom ubedio Ustavni sud da poništi rezultat nominacione skupštine, što je dovelo do skandaloznog i burnog skupštinskog sastanka koji nije urodio plodom pre roka, čime je romska zajednica ostala bez parlamentarnog predstavnika. Generalno, postoji nepoverenje prema ORÖ-u i njegovoj sposobnosti i spremnosti da predstavlja romsku manjinu u politici. Bivši član i kandidat za predsednika Nacionalne samouprave Roma Aladar Horvath nazvao je većinu ORÖ-a zapravo „skupom hijena“ tvrdeći da je „uvek bilo u interesu države da Romi budu fragmentisani, u ratu jedni sa drugima i prezreni, nesposobni da nametnu svoju volju. Potrebni su primitivni ljudi, kratkog fitilja, ljudi koji mogu da budu ucenjeni, koji će jedni druge da komadaju ako se u priči pojavi par stotina miliona forinti.“⁹¹ Lokalni predstavnik Roma rekao je toko učešća u našim fokus grupama u vezi sa ORÖ: „Sveukupno gledano, njihov uticaj je veoma, veoma zanemarljiv. Ne možete to baš izmeriti, pa je dobro za neke ljude to što mogu malo bolje da promovišu svoje društvene i lokalne političke ili županijske političke interese, ali ne radi se ovde o zastupanju interesa većine, već o interesima zajednice.“

Ovi utisci, kombinovani sa ekskluzivnom prirodom nacionalnosti i partijskih lista, i činjenicom da lideri romske nacionalnosti često otvoreno vode kampanju za Fides-KDNP, i da su umešani u mnoge afere, a da ne pominjemo nedovoljna ovlašćenja predstavnika manjina, doprinose niskoj izlaznosti u slučaju manjinske liste i Nacionalne samouprave Roma.

Lokalne romske vlasti, kao što je ranije objašnjeno, rade zajedno sa lokalnim samoupravama u zalaganju za Rome. Međutim, nivo njihove uključenosti u donošenje odluka i javne procese u krajnjoj liniji zavise od milosti lokalnih vlasti. U našim fokus grupama sa lokalnim romskim liderima i zastupnicima, primetili smo da se lokalne romske vlasti i pojedinačni predstavnici suočavaju sa poteškoćama u pristupu procesima. „...*Manjinska opština oseća da je izgubljena iz nekih stvari, iz mnogo toga, ili da nije uspela da ostvari svoje interese kako želi*“ rekao je jedan romski donosilac odluka. Drugi su formirali nepovoljna mišljenja o nekim manjinskim vladama, rekavši „da one deluju protiv interesa Roma, pa i danas, energično“. Drugi učesnik je

89] <https://merce.hu/2020/02/25/jogerosen-eliteltek-balogh-janost-az-orszagos-roma-onkormanyzat-volt-elnoke/>

90] https://hvg.hu/itthon/20231129_Eliteltek_Agocs_Janost_az_ORO_vesztegetessel_vadolt_elnoke

91] <https://24.hu/belfold/2022/03/25/cigany-kepvisele-roma-politika-orszaggyulesi-valasztasok-2022-horvath-aladar-berki-sandor/>

opisao priču o njihovom isključenju iz donošenja odluka u opštini: „...Mi smo isti predstavnici i ne uzimju nas u obzir kao ljudska bića kao što uzimaju ostale predstavnike. U prošlosti, nikada nismo bili pozvani na sastanak odbora, nijednom“. Još jedan učesnik nam je ispričao kako je lokalna samouprava pokušala da ih spreči da pobeđe na tenderu za administrativnu poziciju: „...primljene su tri prijave, jedan od tri aplikanta je ispunio uslove poziva za prijavu, druga dva nisu, a nakon svega ovoga, počeo je dug, dug proces pregovaranja unutar Predstavničkog veća o tome šta bi sada trebalo da se desi, da li bi trebalo prihvatiti prijavu ili ne. Onda je odlučeno da se to ponovo raspiše... Gledano unazad, znam da je gradonačelnik morao da ubedi ljude u grupi da glasaju za mene u sledećem krugu, kada je ponovo stavljen na tender i ja sam se prijavio.“ Nažalost, ove priče nisu jedinstvene, i sa žaljenjem smo priznali tokom našeg istraživanja da su to uobičajeni oblici isključenja lokalnih romskih zastupnika.

Kada govorimo o borbi građana Roma, moramo da shvatimo da je čak i lokalni predstavnik Roma mora da se bori za ostvarivanje prava i odgovornosti koje mu inače zakonski pripadaju na njegovom ili njenom položaju, i tek onda mogu da ispune svoje službene dužnosti i pomognu lokalnoj romskoj zajednici. Naravno, nakon napornog rada na penjanju na taj nivo uključenosti i prihvatanja u javne procese, moraju se napraviti mnogi kompromisi da bi se uticalo na donošenje odluka. „Zagovaranje kao takvo, pa postoje dva načina da se to uradi. Jedan je kada se umešate u sukobe i borite se za interese potlačenih u stalnoj konfrontaciji, a onda vas ubace u tu kategoriju... nezadovoljni građanin koji je protiv vlasti, koji je samo pametan ili smetnja. A drugi je u vašem svakodnevnom poslu, čak i ako znate da je gradonačelnik rasista, ne smete odmah i ne kažete im u lice da je ovakav način razmišljanja rasistički, trudite se da to ne činite... zarad interesa ljudi koji tamo žive i ostalih Roma, ići ćemo malo po malo protiv toga, da pomognemo <gradonačelniku> da donese malo drugačiju odluku... Mnogo puta moraš da uhvatiš za ivicu od stola da ne bi rekao da si mnogo uvređen. Ali moram, jer znam da tamo postoji zajednica <hiljade> ljudi i ako ne progovorite, oni će biti zaglavljani na jednom mestu.“

U lokalnim projektima Romi su obično „partner koji mora biti samo formalno naznačen, potreban za potpis ili dobru fotografiju. U stvarnosti oni i ne znaju o kakvom se partnerstvu radi ovoga puta, neprihvatljivo je da se mnogo romskih programa može realizovati u naseljima bez Roma.“ Sve u svemu, sadašnji sistem nameće zavisnost lokalnih romskih vlasti i predstavnika od opština i gradonačelnika. Gradonačelnici posebno imaju jaku kontrolu nad lokalnim procesima, posebno na selu. Kako je romski građanski zastupnik objasnio: „Gradonačelnici su mali kraljevi. A nekolicina onih kojima gradonačelnik dozvoli da se približe, mogu da rade sa njima, svi ostali su malo van toga, i ma koje dobre lokalne inicijative da se naprave, okupi se gomila civila, preuzme inicijativu, ako se to ne dopadne gradonačelniku ili gradonačelnici, precrtaće ih.“ Ova pitanja se mogu pojaviti u svakom naselju, čak i ako su ogromna većina stanovnika Romi, ali rukovodstvo nije.

U vezi sa ovim zapažanjem važno je napomenuti da u Mađarskoj ima i nekoliko gradonačelnika Roma. Neki su umnogome doprineli poboljšanju položaja lokalnih romskih zajednica, ali kako je ranije rečeno, ovlašćenja i resursi opština su prethodnih godina drastično smanjeni, a partijske linije i lične veze definišu tretman lokalnih samouprava, prsiljavajući i smanjujući u ogromnog meri lokalnu autonomiju.

Konačno, centralna vlada je takođe preispitala svoju ulogu u pružanju socijalnih usluga, poričući svoju odgovornost za socijalnu sigurnost, stavljajući oslabljene lokalne samouprave i zajednice i civilne organizacije u prvi plan, bez ovlašćenja ili resursa potrebnih za pružanje usluga. Ono što je ostalo od predstavljanja i zaštite Roma na lokalnom nivou jesu lokalne zajednice, lokalne inicijative, pojedine društveno svesne opštine i pojedinci i civilne organizacije koje pružaju usluge na nivou cele zemlje ili na nivou regiona.

Komparativna analiza evaluacije

Dok Kosovo, Slovačka, Mađarska i Češka imaju svoje jedinstvene izazove i kontekste u vezi sa pravima manjina i međuetničkim odnosima, ipak postoje određene zajedničke teme koje proiilaze iz dostavljenih podataka. To uključuje zabrinutost u vezi sa političkim predstavljanjem, diskriminaciju, pristup uslugama i efikasnost institucionalnih mehanizama za zaštitu prava manjina. Rešavanje ovih izazova zahteva usaglašene napore vlada, organizacija civilnog društva i međunarodnih aktera, zarad negovnja inkluzivnih društava u kojima svi pojedinci, bez obzira na njihovu etničku pripadnost ili poreklo, mogu u potpunosti da učestvuju i uživaju svoja prava.

U sve četiri zemlje, očigledna je zabrinutost oko političke zastupljenosti i učešća manjinskih zajednica u procesu donošenja odluka. Na Kosovu, povlačenje kosovskih Srba iz političkih institucija zbog uočenog kršenja njihovih prava odražava duboko ukorenjenu frustraciju nedostatkom istinske zastupljenosti i angažovanja. Slično, u Slovačkoj, učesnici izražavaju nezadovoljstvo predstavljanjem manjina, navodeći visoke izborne pragove i nedostatak političkih partija fokusiranih na manjine. Na osnovu dostavljenih podataka moglo bi da se zaključi da i u Mađarskoj i u Češkoj, značaj političkog angažmana i predstavljanja verovatno ostaje značajan problem u ovim zemljama, posebno imajući u vidu raznolike etničke sastave njihovog stanovništva. Na Kosovu, u Slovačkoj i Mađarskoj ono što je uobičajeno su sumnje u efikasnost institucionalnih mehanizama za zaštitu prava manjina i potrebu za snažnijim zagovaranjem i zastupanjem manjinskih interesa, dok se u Češkoj to nije posebno pominjalo.

Zabrinutost oko statusa manjinskih prava i diskriminacije manjinskih zajednica preovladavaju širom Kosova i Slovačke. Na Kosovu, srpska zajednica sebe doživljava kao ranjivu i ugroženu, suočenu sa diskriminacijom, neefikasnim institucionalnim mehanizmima i nedostatkom istinsog političkog predstavljanja. U Slovačkoj, učesnici ističu probleme kao što su neadekvatne škole za manjine, jezička prava i političko predstavljanje, što ukazuje na nezadovoljstvo trenutnim stanjem manjinskih prava. Slične stvari su pominjali i romski učesnici iz Mađarske. U Češkoj je poljska zajednica dobro integrisana, tako da je razumno pretpostaviti da slični problemi možda i ne postoje u toj zemlji.

Diskriminatorno ponašanje prema manjinskim zajednicama i izazovi u međuetničkim odnosima evidentni su na Kosovu i u Slovačkoj. Na Kosovu su prijavljeni slučajevi diskriminacije i tenzija između različitih zajednica i oni pogoršavaju međuetničke podele. Kada je Slovačka u pitanju učesnici su raspravljali o stereotipima, diskriminatorskom ponašanju i varijacijama u međuetničkim odnosima na osnovu regiona i društvenih klasa. Slična situacija je zabeležena u Mađarskoj među romskom populacijom.

Na Kosovu i u Slovačkoj učesnici su podvukli izazove u pristupu uslugama i dokumentima na jezicima manjina. Na Kosovu je izražena zabrinutost zbog jezičkih barijera sa kojima se suočava srpska zajednica, sa neadekvatnim pristupom dokumentima i uslugama na maternjem jeziku koji ometaju ostvarivanje osnovnih prava. Slično, u Slovačkoj, učesnici pominju izazove u pristupu dokumentima i uslugama na jezicima manjina, što odražava razlike u upotrebi jezika u različitim opštinama. Iako za Mađarsku i Češku Republiku nije eksplicitno razgovarano o pristupu uslugama i dokumentima na jezicima manjina, jezičke barijere i dispariteti u pristupu i dalje mogu predstavljati izazove za manjinske zajednice u ovim zemljama.

Sumnje u efikasnost institucionalnih mehanizama za zaštitu manjinskih prava i potrebu za snažnijim zagovaranjem i zastupanjem manjinskih interesa su zajedničko opšte mesto u sve četiri zemlje.

Međusektorski izazovi sa kojima se suočavaju manjinske zajednice

Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice na Kosovu

Izazovi sa kojima se suočavaju pripadnici manjinskih zajednica na Kosovu, kako su ih artikulisali ispitanici, reflektuju složenu interakciju političkih, društvenih i institucionalnih problema. Jedan od istaknutih izazova je uočena neadekvatnost političkog predstavljanja i učešća, što je ilustrovano skepticizmom i nepoverenjem iskazanim prema sadašnjim predstavnicima. Ovo osećanje naglašava opipljiv jaz između manjinskih zajednica i političkih subjekata koji navodno zastupaju njihove interese. Diskriminacija se pojavljuje kao još jedan sveprožimajući izazov, sa slučajevima poteškoća u pribavljanju dokumenata i susretu sa jezičkim barijerama. Ispitanik je podelio potresno iskustvo, rekavši: „Da, najnoviji primer je razgovor sa policajcem koji nije mogao da se vodi na srpskom jeziku”.⁹² Ovaj susret ilustruje iz prve ruke opipljiv uticaj diskriminacije u vezi sa jezikom, koja ometa efikasnu komunikaciju sa vlastima i potencijalno ometa pristup osnovnim uslugama. Institucionalni mehanizmi koji su dizajnirani da zaštite prava manjina, suočavaju se sa skepticizmom i kritikom. Percepciju da su ovi mehanizmi narušeni i da im nedostaje praktična efikasnost dobro je opisao jedan od ispitanika koji je primetio: „Same institucije krše mehanizme namenjene zaštiti ljudskih i manjinskih prava, tako da su njihova delotvornost i efikasnost daleko od praktične u stvarnosti.”⁹³ Ovaj skepticizam podvlači potrebu za detaljnijim ispitivanjem postojećih mehanizama i njihovo usklađivanje sa stvarnim potrebama i iskustvima manjinskih zajednica.

Hitnost intervencije je evidentna u ključnim problemima koje su ispitanici identifikovali, kao što su povratak manjina u institucije i smene gradonačelnika. Ovi zahtevi ukazuju na goruću potrebu za neodložnim akcijama za rešavanje pitanja vezanih za političko predstavljanje i upravljanje. Identifikacija ključnih pitanja koja zahtevaju hitnu intervenciju predstavlja mapu puta za rešavanje sistemskih izazova sa kojima se srpska zajednica suočava. Poziv na povratak Srba u institucije i smenu gradonačelnika odražava duboko ukorenjenu želju za političkim predstavljanjem koje je u skladu sa interesima zajednice. Učesnik ističe ovu hitnost navodeći: „Povratak Srba u institucije; novi izbori za gradonačelnike u opštinama na severu.”⁹⁴

Naglasak na pridržavanju sporazuma, zaštiti kulturnog nasleđa, jezičkih prava i slobodi izražavanja ukazuje na holističko razumevanje višestrukih izazova sa kojima se zajednica suočava. Ispitanik daje sveobuhvatnu listu hitnih pitanja, uključujući i: „Poštovanje Briselskog sporazuma i njegova puna primena; povlačenje specijalnih policijskih snaga; poštovanje zakona o eksproprijaciji, zaštiti kulturnog nasleđa, jezičkim pravima, obrazovanju, zdravlju, slobodi izražavanja verske, etničke i druge pripadnosti.”⁹⁵ Ovo sugerise da se prioriteti zajednice prostiru izvan neposrednih političkih briga i obuhvataju šira pitanja očuvanja kulture i osnovnih prava.

92] Odgovor fokus grupe organizovane 17. oktobra u Severnoj Mitrovici

93] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

94] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

95] Odgovor fokus grupe organizovane 13. oktobra u Severnoj Mitrovici

Odgovori koji su dati snažno sugerišu da se veće uključivanje i učešće u politici i procesima donošenja odluka vide kao ključni faktori za poboljšanje osećaja bezbednosti i sigurnosti u manjinskim zajednicama na Kosovu. Ispitanici dosledno iskazuju nizak nivo uključenosti u donošenje odluka, ističući da trenutnu situaciju karakteriše nedostatak efektivne zastupljenosti. Ovo izaziva zabrinutost u vezi sa sposobnošću zajednice da utiče na odluke koje direktno utiču na njihovu bezbednost i dobrobit. Učesnici podvlače diskriminaciju i nedostatak poverenja u političke predstavnike, što doprinosi osećaju ugroženosti. Uočena osećanja naglašavaju preovlađujući skepticizam, sugerišući da se zajednica može osećati nezaštićenom u trenutnom političkom pejzažu. Ovaj nedostatak poverenja implicira da bi za zajednicu smisljeno uključivanje u procese donošenja odluka moglo biti ključni faktor u rešavanju bezbednosnih problema. Osećaj hitnosti koji je pripisan identifikovanim ključnim pitanjima za hitnu intervenciju, kao što su povratak manjina u institucije i razrešenje gradonačelnika, ukazuje na blisku vezu između aktivnog učešća u donošenju odluka i rešavanja hitnih pitanja vezanih za bezbednost. Naglasak na povratku kosovskih Srba u institucije naglašava uverenje zajednice da je aktivnija uloga u donošenju odluka ima suštinski značaj za rešavanje neposrednih bezbednosnih problema. Takođe su istaknuti izazovi u vezi sa pristupom uslugama i jezičkim pravima. Podaci sugerišu da bi poboljšana inkluzija i učešće u donošenju odluka potencijalno mogli da odgovore na ove izazove uticajem na politike koje obezbeđuju bolji pristup uslugama i jezičku inkluzivnost. Ovo bi, zauzvrat, moglo da doprinese poboljšanom osećaju bezbednosti unutar manjinskih zajednica. Iako podaci snažno nagoveštavaju pozitivnu korelaciju između veće uključenosti i poboljšanog osećaja sigurnosti, važno je priznati da su to percepcije izvedene iz iskustava i perspektiva učesnika. Stvarni uticaj povećane inkluzije zavisice od toga u kojoj meri se brige i potrebe zajednice istinski rešavaju kroz participativne procese.

Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice u Slovačkoj

Na osnovu uvida dobijenih od strane fokus grupe organizovane u Slovačkoj, glavni problemi sa kojima se suočavaju manjine u Slovačkoj mogu da budu sažeti na sledeći način. Učesnici su izrazili zabrinutost zbog nedovoljne zaštite prava manjina, uključujući obrazovanje, jezik i političku zastupljenost. Kao dokaz o ovom problemu, naveli su primere kao što su funkcionisanje romskih manjinskih škola, nedostatak dvojezičnih tabli i visok prag za zastupljenost etničkih političkih partija u parlamentu. Stereotipizacija manjina, posebno Roma, i slučajevi nacionalizma doprinose zategnutosti međuetničkih odnosa. Uočena superiornost većinske grupe i nedostatak saradnje između samih manjina pogoršavaju tenzije i ometaju društvenu koheziju. Učesnici su podelili lična iskustva u vezi sa diskriminacijom u različitim sferama kao što su obrazovanje, javni prostor, prevoz i javne službe. Diskriminacija zasnovana na jeziku, etničkoj pripadnosti, polu i starosti je rasprostranjena, stvarajući prepreke za ravnopravno učešće i prilike. Postoji apeal za povećanu političku zastupljenost manjina kako bi se zalagali za svoje interese u procesima donošenja odluka. Međutim, izazovi kao što su jezičke barijere, nedostatak svesti o postojećim mehanizmima i neefikasna zastupljenost glasova manjina ometaju značajno političko učešće. Ograničen pristup uslugama i dokumentima na materijalnim jezicima predstavlja prepreku za manjine, a nejednakosti u prevodilačkim uslugama u opštinama dodatno pogoršavaju ovo pitanje, ometajući pristup osnovnim uslugama i informacijama. Obrazovanje je identifikovano kao kritični faktor u unapređenju manjinskih prava i borbi protiv diskriminacije, uz poziv za opšte obrazovanje o etničkim manjinama kako bi se negovalo razumevanje i poštovanje, uz posebne napore da se romskoj deci obezbedi jednak pristup obrazovanju. Kada je reč o mađarskoj manjini u Slovačkoj, ona se suočava sa značajnim izazovima, uključujući uočeni gubitak uticaja i strukturne nedostatke u zalaganju za svoja prava, kako su приметili učesnici. Može se zaključiti da postoji pad društvenog statusa mađarske zajednice, što se pripisuje problemima komunikacije i eroziji identiteta. Takođe, učesnici su izrazili zabrinutost zbog nedostatka jasnoće u vezi sa raspravama o pravima manjina i njihovoj budućnosti, ističući potrebu za fokusiranim dijalogom. Teme kao što su organizacija, politička zastupljenost i saradnja sa vladom samo naglašavaju složenost efikasnog rešavanja problema manjina. Pored toga, diskusije o medijskom pejzažu i institucionalnim strukturama otkrivaju sistemska pitanja koja utiču na sposobnost mađarske manjine da traži svoja prava i održi kulturni identitet unutar slovačkog društva.

Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice u Češkoj Republici

Najveći izazov za poljsku zajednicu je očuvanje poljskog identiteta i poljskog jezika jer posebno mlađa generacija ne smatra nacionalnu pripadnost važnom. Prema mišljenju ispitanika, samo dobro organizovane i mnogobrojne zajednice mogu da se aktivno zalažu za zaštitu manjinske grupe. Štaviše, potrebno je da se pređu određeni pragovi da bi se dobio pristup određenim pravima, tako da opadajući broj Poljaka može da dovede do ograničenja njihovih prava, posebno u obrazovanju. Stoga se i dalje aktuelni problemi nepoštovanja dvojezičnosti u administraciji i drugim državnim institucijama smatraju pretnjom jer doprinose smanjenju broja korisnika poljskog jezika. Zvanično, manjine imaju pravo da koriste svoj jezik u kontaktu sa administracijom, policijom, pravosuđem itd., ali to jedva i da se poštuje. Problem je i sa dvojezičnim tablama, tablama sa informacijama itd. čak i u opštinama koje imaju veliku većinu Poljaka. Iako centralna vlada podržava dvojezičnost i ponekad finansira dvojezične table, lokalne opštine blokiraju njihovo uvođenje. U administraciji ne postoje dokumenta i obrasci na poljskom jeziku. Ako neko insistira da govori poljski u raznim institucijama, onda se vreme obrade značajno povećava. Pošto većina Poljaka govori češki, a veliki broj službenika uprave je poljskog porekla, onda to ne utiče na efikasnost komunikacije između zajednice i raznih institucija. Međutim, to se doživljava kao pokušaj da se smanji prisustvo poljskog jezika u javnoj sferi i kao nepoštovanje ove manjine.

Jedan od najvažnijih izazova za jačanje ranjivih grupa je nedostatak pristupa dugoročnom osnovnom finansiranju. Većina šema podrške zasniva se na godišnjim projektima i to ne dopušta udruženjima koja predstavljaju ugrožene grupe da izrade dugoročne planve.

Iako Češka Republika ima dobro uspostavljen sistem zaštite manjinskih grupa, ne postoji sistem koji obezbeđuje ravnopravnu zastupljenost različitih ugroženih grupa i podstiče ih da učestvuju u procesu donošenja odluka. Mehanizmi za konsultacije se ne smatraju dovoljno efikasnim da odgovore na specifične potrebe različitih grupa. Ljudi u lokalnim upravama, policiji i pravosudnom sistemu nisu obučeni da poštuju osetljivost i ranjivost različitih grupa. Učesnici fokus grupa nisu se susretali sa konkretnim slučajevima diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti. Oni smatraju Češku bezbednom i zaštićenom sredinom. Zvanični izveštaji ne ukazuju na bilo kakve rasne, nacionalne ili druge zločine počinjene protiv poljske manjine. Međutim, predstavnici poljske manjine ukazuju da Poljaci nisu voljni da se izjasne o svojoj etničkoj pripadnosti zbog straha od negativnih stavova većinskog stanovništva. Takođe, kada je u pitanju upotreba dvojezičnih geografskih imena, neki predstavnici ih nerado podržavaju, zato što se deoživljavaju kao iritantni za češko stanovništvo u regionu Zaolzie (u drugim oblastima nema takvog problema). Predstavnici poljske manjine tvrde da se ne osećaju diskriminisanim ili u bilo kom smislu ugroženim od većinskog stanovništva, ali se ipak suzdržavaju od podvlačenja nacionalnog identiteta u javnoj sferi i ponekad se plaše da priznaju svoju poljsku pripadnost, jer se u loklanom šleskom javnom kontekstu i dalje smatra inferiornom u odnosu na češki. Međutim, dinamičan razvoj Poljske poslednjih godina i opšte poboljšanje poljsko-čeških odnosa doprineli su značajnoj pozitivnoj promeni u percepciji zemlje i Poljaka među češkom populacijom. To je rezultiralo povećanjem privlačnosti poljskog identiteta među lokalnim stanovništvom i poslednočno usporavanjem procesa asimilacije.

Problemi sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice u Mađarskoj

Nedostatak zastupljenosti i slobode izbora dovodi do mnoštva problema za Rome u Mađarskoj. Vlada nema eksplicitno politiku prema Romima, bilo dobru ili lošu, međutim, u mnogim oblastima kao što su obrazovanje, rad, socijalno staranje ili porodica, kreirala je politike koje su, bez imenovanja Roma, pogoršale položaj romske zajednice. Kroz ove politike koje naizgled nisu ciljane, pojavljuje se silueta „skrivenih“ romske politike, a ova mreža politika koje diskriminišu romsku zajednicu, a što se ne priznaje, predstavlja ono što ja nazivam „politikom segregacije“. Segregacija Roma u Mađarskoj ima mnogo lica. Ovo nije nova pojava, prisutna je otkad postoji i romska manjina, ali malo toga je urađeno da se suzbije u modernom dobu. Prisilna relokacija Roma je uobičajena praksa stotinama godina, koja nije rađena u cilju asimilacije, rezultirajući očuvanjem teritorijalne segregacije Roma, koja se stalno pogoršava pojavom koja se zove „belo bekstvom“ iz regiona sa rastućim prisustvom Roma danas. Osim teritorijalne, školska segregacija je poprimila ekstremne razmere. Evaluacija mađarskog obrazovnog sistema zaslužuje zasebnu knjigu, ali jednostavno rečeno, u poslednjoj deceniji došlo je do erozije javnih škola i porasta boljestojećih crkvenih škola koje su još uvek uglavnom pogodne za brigu o deci (iako teško da su pogodne da ih obrazuju, jer je nastavni plan i program užasan, nedostaje nastavnika, a Mađarska već godinama ima slab učinak u međunarodnim indeksima obrazovanja). Ove crkvene škole imaju nadležnost da odlučuju ko će i po kojim kriterijumima biti primljen, što je u poslednjih deset godina dovelo do razdvajanja škola u tri velike kategorije: crkvene škole za ne-romsku decu, državne škole za romsku decu i nekoliko privatnih škola za bogatu decu. Romska deca uglavnom završavaju u odeljenjima mešovitih uzrasta, bez nastavnika, u zgradama koje se raspadaju, i izlaze iz obrazovnog sistema suštinski nepismeni i beznadežni na tržištu rada koje već diskriminiše Rome čak i ako imaju izuzetne sposobnosti. Smanjenje uzrasta za obavezno školovanje na 16 godina značajno je pogoršalo položaj ove dece. Problemi se gomilaju, a mi nismo čak ni spomenuli nedostatak zastupljenosti u nastavnom planu i programu, uprkos tome što su Romi osnovna manjina u Mađarskoj. Kako je jedan od učesnika fokus grupa sročio: *“Niti ne-Romi, niti romska deca, jednom kada uđu u obrazovanje... ne čuju staro za Cigane... niti šta su oni učinili u istoriskom procesu od kada Mađarska postoji”*. Segregacija na poslu je druga strana istog novčića. Romi se stalno suočavaju sa diskriminacijom na tržištu rada, mnogi poslodavci odbijaju da zaposle Rome, a oni budu zaposleni samo kao fizički radnici, ili uopšte ne rade. Mađarska vlada je 2011. godine uvela sistem javnog rada, koji je imao za cilj borbu protiv nezaposlenosti, što je i učinjeno, ali nije uradila ništa drugo, i umesto toga ima mnogo nedostataka. Kao radnic u javnom sektoru, zaposleni zarađuju platu ispod minimalne što ih stalno drži ispod granice siromaštva. Takođe ne pruža veštine koje mogu da se unovče na tržištu, niti pomaže zaposlenima da se vrate ili uđu na primarno tržište rada, a poslovi su često zastareli ili neispunjavajući i podložni milosti lokalnih „malih kraljeva“ i gradonačelnika, koji izlažu radnike ozbiljnoj zavisnosti i ranjivosti, što učvršćuje ionako feudalne uslove Roma, da ne spominjemo znake rasprostranjene izborne prevare kroz zastrašivanje i uticaj, što je rezultiralo time da većina romskih glasova ide vladajućim strankama, uprkos potpunom odsustvu romske politike.

Siromaštvo je takođe široko rasprostranjeno kod romske manjine. Moglo bi da se predstavi mnogo podataka koji bi to i dokazali, a možda bi najrazumnije bilo da se navede da je procenat Roma koji su u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosio 62% u 2022. godini, u poređenju sa samo 19% za ne-romsko stanovništvo.⁹⁶ Uz politiku za Rome, politika protiv siromaštva je još jedna stvar koju mađarska vlada nema. Politika protiv siromaštva je predmet

96] https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/ele0034.html

mnogih akademskih debata, uključujući magistarski rad autorke, ali ova publikacija nije o ovoj temi. Jednostavno rečeno, mađarska vlada nema politiku protiv siromaštva, ona ima socijalnu politiku, koja se takođe svodi na samo dva glavna elementa: prethodno pomenutu politiku javnog rada i porodičnu politiku. Prvo je detaljno razmotreno za ovu studiju, a drugo još uvek zahteva određenu pažnju. Porodična politika je vodeća politika Orbanove vlade, glavna je tema kampanje i ideološka deklaracija hrišćansko-konzervativne koalicije Fides-KDNP. Cilj politike je da zaustavi ili čak preokrene prirodni pad mađarskog stanovništva, međutim pažljivo je konstruisana kako bi se osiguralo da samo i jedino može da poveća natalitet „pravih porodica“, što podrazumeva porodice više srednje klase, i kako je izjavio jedan od učesnika naše fokus grupe: *“Ono što vidimo je da očigledno više ne postoji viša srednja klasa kao takva (unutar romskog društva), ali mislim da srednja klasa zaista ne postoji ni u romskom društvu”*. Kriterijumi za dobijanje beneficija porodične politike su postavljeni upravo na takav način da isključuju one koji žive u siromaštvu, a pritom isključuju i većinu Roma. Učešće, kreditna podobnost, kriterijumi za punu zaposlenost, između ostalog, osiguravaju da oni koji nemaju ušteđevinu, imovinu ili posao praktično budu izostavljeni iz socijalne pomoći. U stvari, beneficije koje nisu zasnovane na imovinskom stanju najviše koriste najbogatijim porodicama. U suštini, jedine opšte beneficije koje Romi mogu da ostvare jesu porodični dodatak i naknada za nezaposlene, čiji iznos je nizak ili nepromenjen već 15 godina, što je, s obzirom na inflaciju u Mađarskoj, učinilo ove oblike socijalne pomoći nedovoljnim da obezbede čak i najosnovnije potrebe. Iako postoje lokalne socijalne beneficije, Romi se retko prijavljuju za njih zbog nedostatka informacija. Čak i kada opština odvoji sredstva za dobar cilj, sredstva ostaju. O segregaciji, diskriminaciji i siromaštvu Roma može se pričati u nedogled, od zdravlja i higijene, a posebno o ženskim reproduktivnim pravima, preko stanovanja i kriminala, do rasizma ili nedostatka pravne zaštite, sve ovo, u kombinaciji sa nedostatkom političke zastupljenosti, doprinosi žalosnom stanju najveće manjine u Mađarskoj. Usred svih nedaća, vidimo da iako se romska populacija u Mađarskoj naizgled udvostručila za 30 godina⁹⁷ približivši se mogućem broju od 10% ukupnog stanovništva, a samo 2,18% ljudi je tvrdilo da su Romi na popisu stanovništva iz 2022., što predstavlja pad u poređenju sa 2011. godinom⁹⁸. Mnogi Romi pokušavaju da se distanciraju od svojih korena ili da sakriju svoju nacionalnost umesto da je prigrle i da se drže tradicije, da čuvaju kulturu ili jezik. Nažalost, ovo pitanje se ponavljalo tokom našeg kvalitativnog istraživanja. *“Za mene je veoma alarmantno to što, na primer, poslednji podaci sa popisa mađarskog Centralnog zavoda za statistiku (KSH), pokazuju da se samo oko 200.000 ljudi u Mađarskoj izjasnilo kao Romi. Ovo mnogo govori o tome koliko se Romi osećaju bezbedno u Mađarskoj”* – rekao je jedan romski zastupnik. Još jedan učesnik, predstavnik Roma iz jedne opštine, izrazio je dodatnu zabrinutost: *“Ono što ja doživljam jeste da su ljudi koji imaju jednu ili dve ili tri diplome, ili koji imaju drugu ili treću generaciju porodice sa visokim procentom diplomiranih, u osnovi se izbeležuju tj. ne smatraju se Ciganima, i samim tim su lišeni svog identiteta u društvu..”* Ponekad se to dešava i svojevremeno. Kao što je rekao zagovornik Roma i jezički entuzijasta: *“Nažalost, okružen sam nekim ljudima koji misle da ako su malo belji, da ako mogu da pokažu društvu da su samo mađarski državljani, samo mađarske nacionalnosti, onda ne oklevaju da negiraju da govore (romski) jezik, i žele da ga napuste”*.

Da su prava manjina zaista osigurana i zaštićena u Mađarskoj, Romi bi u najmanju ruku želeli da ostanu Romi, i bili bi ponosni što su Romi. Videti kako pripadnici manjine gube osećaj pripadnosti dovoljno govori o stanju manjinskih prava u zemlji i poziva na hitnu akciju.

97] <https://g7.hu/kozelet/20180222/tobb-mint-ketszer-annyi-roma-el-magyarorszagon-mint-harminc-eve/>

98] <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf>

Komparativna analiza problema sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice

Dostavljeni podaci naglašavaju nekoliko zajedničkih problema sa kojima se suočavaju manjinske zajednice širom Kosova, Slovačke, Republike Češke i Mađarske. Ovi problemi obuhvataju različite aspekte političkog predstavljanja, diskriminacije, očuvanja kulturnog identiteta, socioekonomskih razlika i potrebe za sveobuhvatnim reformama.

Jedno istaknuto pitanje koje je identifikovano unutar podataka, je neadekvatna zaštita manjinskih prava. Na Kosovu, ispitanici izražavaju zabrinutost zbog uočenog neodgovarajućeg političkog predstavljanja i učešća, kao i diskriminacije pri dobijanju dokumenata i suočavanja sa jezičkim preprekama. Slično tome, u Slovačkoj postoji zabrinutost zbog nedovoljne pravne zaštite prava manjina, uključujući obrazovanje, jezik i političko predstavljanje. U Češkoj postoje izazovi u vezi sa erozijom poljskog identiteta i jezika, sa slučajevima diskriminacije na osnovu jezika i etničke pripadnosti. Mađarska se takođe suočava sa pitanjima vezanim za zaštitu prava manjina, stanovništva, sa sistemskom diskriminacijom u različitim sferama kao što su obrazovanje, zapošljavanje, pristup uslugama i interakcije sa javnim institucijama.

Diskriminacija i marginalizacija se pojavljuju kao prodorni izazovi širom sve četiri zemlje. Na Kosovu, diskriminacija manjinskih zajednica, posebno u pogledu jezičkih barijera, otežava efektivnu komunikaciju sa vlastima i pristup osnovnim uslugama. U Slovačkoj, učesnici prijavljuju slučajeve diskriminacije u obrazovanju, javnim prostorima, prevozu i javnim službama, što doprinosi zategnutim međuetničkim odnosima. Slično, u Češkoj Republici postoji zabrinutost zbog diskriminacije na osnovu jezika i etničke pripadnosti, uz primere ustezanja među predstavnicima manjina da istaknu svoj nacionalni identitet zbog straha od negativnih stavova većinskog stanovništva. Mađarska se takođe suočava sa značajnim izazovima u vezi sa diskriminacijom romske zajednice, uključujući segregaciju u školi i na poslu, ograničen pristup osnovnim uslugama i siromaštvo.

Izazovi u političkom predstavljanju i učešću su još jedna uobičajena tema. Na Kosovu, manjinske zajednice izražavaju skepticizam i nepoverenje prema sadašnjim predstavnicima, ističući opipljiv jaz između manjinskih zajednica i političkih subjekata. U Slovačkoj postoji zabrinutost zbog nedostatka efektivne zastupljenosti glasova manjina u procesima donošenja odluka, koji je ometan jezičkim barijerama i neefikasnim mehanizmima. Češka se suočava sa izazovima u obezbeđivanju jednake zastupljenosti različitih ranjivih grupa i podsticanju njihovog učešća u procesima donošenja odluka, sa neefikasnim mehanizmima konsultacija i nedostatkom obuke o osetljivosti među vladinim zvaničnicima. Mađarska se takođe bori sa nedostatkom zastupljenosti i posredovanja za Rome, sa diskriminatorskom politikom koja pogoršava društvene nejednakosti i ometa značajno političko učešće.

Očuvanje kulturnog identiteta je ključna briga u sve četiri zemlje. Na Kosovu, manjinske zajednice ističu važnost poštovanja sporazuma, zaštitu kulturnog nasleđa, jezičkih prava i slobode izražavanja. U Slovačkoj se pozivaju na opšte obrazovanje o etničkim manjinama kako bi se podstaklo razumevanje i poštovanje, zajedno sa naporima da se romskoj deci obezbedi jednak pristup obrazovanju. Češka se pak suočava sa izazovima vezanim za očuvanje poljskog identiteta i jezika, sa primerima nespremnosti među predstavnicima manjina da ističu svoj nacionalni identitet zbog straha od negativnih stavova. Mađarska se takođe bori sa erozijom romskog kulturnog identiteta, pri čemu se mnogi Romi distanciraju od svojih korena ili skrivaju svoju nacionalnost umesto da je prihvate, odražavajući šira pitanja društvene isključenosti i diskriminacije. Socioekonomske razlike i siromaštvo su preovladavajuća pitanja

koja pogađaju manjinske zajednice u sve četiri zemlje. Na Kosovu postoji zabrinutost zbog ograničenog pristupa uslugama i socioekonomskim mogućnostima, što pogoršava ranjivost unutar manjinskih zajednica. U Slovačkoj, učesnici prijavljuju diskriminaciju na tržištu rada i ograničen pristup obrazovanju i socijalnoj zaštiti, što doprinosi ciklusima siromaštva i socijalne isključenosti. Češka se suočava sa izazovima u vezi sa pristupom osnovnom dugoročnom finansiranju za udruženja koja predstavljaju ugrožene grupe, što pogoršava socioekonomske razlike i ometa razvoj zajednice. Mađarska se takođe bori sa raširenim siromaštvom među romskom manjinom, sa visokim stopama siromaštva i socijalne isključenosti u poređenju sa ne-romskom populacijom.

Posebne preporuke

Preporuke za Kosovo

Sledeće preporuke pružaju jasnu mapu puta za akciju rešavanja izazova sa kojima se suočavaju manjinske zajednice na Kosovu i promovisanja inkluzivnog upravljanja, poštovanja ljudskih prava i socijalne kohezije. Razvijene su za kosovske institucije, lokalne vlasti, međunarodnu zajednicu i OCD sa jasnim ulogama i odgovornostima svakog od njih.

1. Ojačati političko predstavljanje i učešće

Kosovske institucije: Uspostavljanje strukturisanih kanala dijaloga sa manjinskim zajednicama, uključujući i srpsku zajednicu, je od ključne važnosti. Ovo podrazumeva stvaranje prostora gde predstavnici manjina mogu da izraze svoje zabrinutosti, predlože rešenja i aktivno učestvuju u procesima donošenja odluka. Pored toga, kosovske institucije treba da rade na obezbeđivanju da predstavnici manjina nisu samo prisutni, već i ovlašćeni da utiču na politike i programe koji direktno utiču na njihove zajednice. Ovo bi moglo uključivati reviziju postojećih okvira za zastupljenost manjina u državnim organima kako bi se poboljšala uključenost i efikasnost.

Međunarodna zajednica: Podrška naporima Kosova da ojača zastupljenost manjina je od vitalnog značaja za promovisanje inkluzivnog upravljanja i društvene kohezije. Međunarodni akteri mogu pružiti tehničku pomoć, finansiranje i zastupanje kako bi pomogli kosovskim institucijama da razviju snažne mehanizme za učešće manjina. Štaviše, negovanje partnerstava između Kosova i međunarodnih organizacija fokusiranih na prava manjina može da olakša razmenu znanja i izgradnju kapaciteta u ovoj oblasti.

2. Unaprediti pravne i institucionalne okvire:

Vlada Kosova: Pored samog donošenja zakona, kosovska vlada mora dati prioritet efikasnoj primeni zakona koji štite prava manjina. Ovo uključuje ulaganje u programe obuke za agencije za sprovođenje zakona i vladine zvaničnike kako bi se osiguralo da razumeju i podržavaju ova prava u praksi. Štaviše, poboljšanje dostupnosti jezika u vladinim dokumentima i uslugama je od suštinskog značaja za prevazilaženje komunikacijskih barijera sa kojima se suočavaju manjinske zajednice. Jačanje kapaciteta relevantnih vladinih odeljenja odgovornih za usluge prevođenja i tumačenja može pomoći da se premosti ova prepreka.

Organizacije civilnog društva (OCD) i međunarodne organizacije: OCD i međunarodne organizacije igraju ključnu ulogu u praćenju i zalaganju za zaštitu prava manjina. Uspostavljanje snažnih mehanizama za praćenje, uglavnom kroz zajedničke napore između lokalnih i međunarodnih aktera, može da pomogne u praćenju primene zaštite manjinskih prava i u pozivanju na odgovornost onih koji su odgovorni za kršenja. Pored toga, pružanje pravne pomoći i podrške zalaganju za manjinske zajednice može da ih osnaži da ostvaruju svoja prava i da traže ispravke ili nadoknade u vezi sa pritužbama.

3. Boriti se protiv diskriminacije i promovisati međuetničko pomirenje:

Vlada Kosova: Borba protiv diskriminacije zahteva višestruki pristup koji uključuje i političke intervencije i inicijative za angažovanje zajednice. Kosovska vlada treba da da prioritet

sprovođenju antidiskriminatorne politike i da ulaže u kampanje podizanja svesti javnosti kako bi promovisala toleranciju i poštovanje različitosti. Štaviše, podsticanje međuetničkog dijaloga i napora za pomirenje na lokalnom nivou je od suštinskog značaja za ponovnu izgradnju poverenja i podsticanje međusobnog razumevanja među različitim zajednicama.

Lideri zajednice i NVOe (nevladine organizacije): Inicijative na lokalnom nivou koje vode lideri zajednice i NVOe su od ključnog značaja za podsticanje međuetničkog pomirenja. Ove organizacije mogu da organizuju programe kulturne razmene, radionice za izgradnju mira i projekte saradnje koji okupljaju članove različitih zajednica u cilju uključenja u dijalog i saradničke aktivnosti. Promovisanjem empatije, razumevanja i saradnje, ove inicijative mogu doprineti izgradnji inkluzivnijih i kohezivnijih društava na Kosovu.

4. Rešavati socijalno-ekonomske razlike:

Vlada Kosova i međunarodni donatori: Rešavanje socio-ekonomskih razlika zahteva ciljane intervencije koje imaju za cilj poboljšanje pristupa obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i drugim bitnim uslugama za manjinske zajednice. Vlada Kosova, u saradnji sa međunarodnim donatorima, treba da ulaže u programe koji ekonomski osnažuju manjinske pojedince i zajednice. Ovo može da uključi i pružanje mogućnosti za obuku i razvoj veština, podršku inicijativama za mala preduzeća i poboljšanje infrastrukture u većinskim-manjinskim oblastima kako bi se stimulisao ekonomski rast i razvoj.

Lokalne vlasti i OCD: Razvojni projekti na inicijativu zajednica koje vode lokalne vlasti i lokalne organizacije mogu da igraju značajnu ulogu u rešavanju socio-ekonomskih razlika. Ovi projekti treba da daju prioritet potrebama i težnjama manjinskih zajednica, koristeći njihovo lokalno znanje i stručnost za osmišljavanje i implementaciju prilagođenih rešenja. Promovisanjem ekonomske saradnje i socijalne kohezije na nivou zajednice, ove inicijative mogu da doprinesu smanjenju razlika i negovanju osećaja pripadnosti i uključenosti među manjinskim stanovništvom.

5. Omogućiti međunarodnu podršku i angažovanje:

Vlada Kosova: Vlada Kosova treba da se aktivno angažuje sa međunarodnim partnerima kako bi mobilisala podršku za prava manjina i inicijative za uključivanje. Ovo uključuje zalaganje za kontinuiranu međunarodnu pomoć, finansiranje i tehničku ekspertizu za efikasno rešavanje izazova sa kojima se suočavaju manjinske zajednice. Štaviše, negovanje partnerstava sa regionalnim akterima i susednim zemljama može stvoriti mogućnosti za saradnju na sveobuhvatnim pitanjima kao što su bezbednost, ekonomski razvoj i kulturna razmena.

Međunarodna zajednica: Regionalna saradnja je od suštinskog značaja za promovisanje stabilnosti, bezbednosti i prosperiteta na Kosovu i širem regionu Zapadnog Balkana. Regionalni akteri i susedne zemlje mogu da igraju konstruktivnu ulogu u podršci naporima Kosova da izgradi inkluzivna i otporna društva deljenjem najboljih praksi, razmenom stručnosti i koordinacijom napora za rešavanje zajedničkih izazova. Radeći zajedno, regionalne zainteresovane strane mogu doprineti stvaranju povoljnog okruženja za mir, stabilnost i prosperitet u regionu.

Preporuke za Slovačku

1. Poboljšati mehanizme učešća:

Vlada: Ojačati postojeće mehanizme učešća kako bi se osiguralo aktivno učešće svih nacionalnih manjina, bez obzira na njihovu brojnost, na svakom nivou procesa donošenja odluka.

OCD: Omogućiti sesije i radionice za angažovanje zajednice kako bi se nacionalne manjine obrazovale o svojim pravima i važnosti učešća u procesima donošenja odluka.

Ne-manjinski predstavnici: Zalagati se za inkluzivne politike i aktivno uključiti nacionalne manjine u političke rasprave i procese donošenja odluka.

2. Proširiti mehanizme za zastupljenost manjina:

Vlada: Proširiti mehanizme učešća uspostavljene za romsku manjinu kako bi uključili i druge nacionalne manjine, obezbeđujući pravičnu zastupljenost i inkluziju.

OCD: Zalagati se za promene politike koje proširuju mehanizme učešća svih nacionalnih manjina, blisko sarađujući sa vladinim agencijama i zainteresovanim stranama.

Ne-manjinski predstavnici: Podržati zakonodavne inicijative koje imaju za cilj proširenje zastupljenosti manjina u telima za donošenje odluka, naglašavajući potrebu za različitosti i inkluzivnošću.

3. Konsultacije tokom ciklusa politike:

Vlada: Sprovesti politike koje nalažu konsultacije sa nacionalnim manjinama u svim fazama ciklusa politike, od kreiranja do evaluacije, obezbeđujući da su njihove perspektive integrisane.

OCD: Ponuditi obuku i resurse nacionalnim manjinama o tome kako da se efikasno angažuju u političkim konsultacijama i zalažu se za svoja prava i potrebe.

Ne-manjinski predstavnici: Aktivno se angažovati sa zajednicama nacionalnih manjina kako bi razumeli njihove prioritete i probleme, zalažući se za njihovo uključivanje u političke diskusije.

4. Promovisati raznolikost unutar manjinske zastupljenosti:

Vlada: Osigurati da mehanizmi učešća i procesi konsultacija uključuju različite grupe u okviru nacionalnih manjina, kao što su žene, mladi, LGBTQ+ pojedinci i osobe sa invaliditetom.

Mediji: Odabrati priče i perspektive različitih pripadnika nacionalnih manjinskih zajednica kako bi istakli njihova iskustva i promovisali inkluzivnost.

OCD: Zalagati se za politike i programe koji se bave specifičnim potrebama i izazovima sa kojima se suočavaju različite grupe u okviru nacionalnih manjina, podstičući inkluzivnost i zastupljenost.

Ne-manjinski predstavnici: Podržati inicijative koje promovišu različitost unutar manjinske zastupljenosti, zalažući se za jednake mogućnosti i inkluziju za sve pripadnike nacionalnih manjina.

Preporuke za Češku Republiku

1. Institucionalizovati dijalog o pravima manjina:

Vlada: Uspostaviti strukturirane dijaloge između vladinih ministarstava, državnih agencija i manjinskih grupa kako bi se raspravljalo o pitanjima manjinskih prava.

Organizacije civilnog društva (OCD): Omogućiti učešće OCD specijalizovanih u zalaganju za manjinska prava u ovim dijalozima, obezbeđujući da se čuju različite perspektive.

2. Formirati konsultativna tela za zastupljenost manjina:

Vlada: Predložiti zakone za uspostavljanje konsultativnih tela na nacionalnom i lokalnom nivou za zastupljenost manjina.

Manjinske zajednice: Imenovati predstavnike za učešće u ovim konsultativnim telima, obezbeđujući da su njihovi glasovi efektivno zastupljeni.

3. Unaprediti praćenje sprovođenja manjinskih prava:

Vladine agencije: Ojačati mehanizme praćenja za procenu sprovođenja zaštite manjinskih prava i davati redovne izveštaje vladi.

OCD: Sarađivati sa vladinim agencijama na praćenju sprovođenja zaštite manjinskih prava i davati nezavisne procene i preporuke.

4. Promovisati interkulturalni i međuetnički dijalog:

Vlada: Razviti obrazovne programe i inicijative za promovisanje interkulturalnog razumevanja i uvažavanja različitosti među učenicima/studentima.

Mediji: Promovisati različitost i uključivanje u javni diskurs obezbeđujući zastupljenost manjinskih glasova i perspektiva u medijskom izveštavanju i programima.

5. Podići svest među državnim službenicima i javnim zvaničnicima:

Vlada: Koordinisati programe obuke za državne službenike, sudije, tužioce i policijske službenike o pravima manjina i kulturnoj osjetljivosti.

OCD: Organizovati kampanje za podizanje svesti i sesije obuka za vladine zvaničnike u saradnji sa manjinskim zajednicama kako bi se poboljšalo njihovo razumevanje manjinskih pitanja.

6. Pojačati pažnju prema manjinama u javnom izlaganju:

Mediji: Osigurati zastupljenost glasova i gledišta manjina u javnim debatama, TV i radio emisijama i drugim medijskim platformama radi promovisanja različitosti i inkluzije.

Manjinske zajednice: Aktivno se angažovati sa medijima kako bi podigli svest o pitanjima manjina i osigurali njihovu zastupljenost u javnom izlaganju

Preporuke za Mađarsku

1. Reformisati obrazovanje:

Vlada: Sprovesti diferencirane nastavne metode i reforme kurikuluma kako bi se prilagodile različite potrebe učenja, uključujući uključivanje romske kulture u nastavni plan i program za romsku decu.

Ministarstvo prosvete: Povećati mogućnosti za interakciju između romske i neromske dece i proširiti postnastavne aktivnosti radi podsticanja društvene integracije i međusobnog razumevanja. Takođe je važno obezbediti dovoljnu infrastrukturu i resurse za škole, uključujući smeštaj za učenike ako je potrebno, kako bi se stvorilo okruženje za učenje.

2. Poboljšati radna prava i mogućnosti zapošljavanja:

Vlada: Ojačati radna prava i zaštitu za Rome koji traže posao, uključujući mere za borbu protiv diskriminacije u radnoj snazi.

Ministarstvo rada: Revidirati i reformisati program javnog rada kako bi se romskim radnicima pružile značajne mogućnosti zapošljavanja i pravedne plate. Pored toga, podsticati uključivanje romskih radnika na belo tržište kroz inicijative za raznolikost i inkluziju i pravedne prakse zapošljavanja.

3. Promovisati izgradnju zajednice i razvoj infrastrukture:

Vlada: Povećati autonomiju i finansiranje opština za podršku inicijativama za izgradnju zajednice i poboljšanje infrastrukture u romskim naseljima.

Organizacije civilnog društva: Zalagati se za bolje finansirane civilne sektore i programe razvoja zajednice kako bi se olakšao napredak i osnaživanje romskih zajednica.

Lokalne vlasti: Rad sa Romima i mešovitim naseljima na rešavanju infrastrukturnih potreba i poboljšanju pristupa uslugama, promovišući razvoj inkluzivnih i održivih životnih prostora.

4. Pristup zdravstvenoj zaštiti i ublažavanje diskriminacije:

Državne zdravstvene agencije: Poboljšati pristup zdravstvenim uslugama u udaljenim oblastima i postaviti pitanje diskriminacije u zdravstvenoj zaštiti preko specijalizovanih institucija i preventivnih mera.

Zdravstvene organizacije civilnog društva: Sarađivati sa vladinim agencijama kako biste se zalagali za uspostavljanje specijalističkih zdravstvenih ustanova i pristupnih tačaka za zdravstvene usluge mentalnog i reproduktivnog zdravlja.

5. Poboljšati pravnu odbranu i sprovođenje manjinskih prava:

Vlada: Ponovo uspostaviti i ojačati mehanizme pravne odbrane za Rome, uključujući usluge pravne pomoći i mreže zastupnika specijalizovanih za prava manjina.

Organizacije za pravnu pomoć: Obezbediti besplatno pravno zastupanje u slučajevima diskriminacije i zalagati se za sprovođenje manjinskih prava putem pravnih kanala.

6. Poboljšati medijsku zastupljenost i sliku Roma:

Vlada: Koristiti medijske platforme za poboljšanje prikaza romske manjine, naglašavajući njihova dostignuća, talente i doprinose društvu.

Romski mediji: Predstaviti istoriju i kulturu Roma u pozitivnom svetlu kako biste se suprotstavili negativnim stereotipima i promovisali preciznije i inkluzivnije predstavljanje romske zajednice.

7. Ojačati mehanizme za učešće u donošenju odluka:

Vlada: Obezbediti proporcionalnu zastupljenost Roma u Narodnoj skupštini i reformisati sisteme glasanja kako bi se podstaklo učešće manjina na izborima.

Organi lokalne uprave: Ojačati strukture lokalne uprave i reformske okvire za saradnju između opština i lokalnih manjinskih vlada kako bi se osnažilo učešće manjina u procesima donošenja odluka.

Političke stranke: Podsticati inkluzivnost i raznolikost unutar političkih partija kako bi se osigurala značajna zastupljenost i učešće manjinskih zajednica u demokratskim procesima.

Opšte preporuke

1. Osnivanje nezavisnih nadzornih tela:

Formirati nezavisna nadzorna tela koja će biti zadužena za praćenje i obezbeđivanje sprovođenja zakona o pravima manjina. Ova bi tela trebalo da budu ovlašćena da istražuju žalbe na kršenje prava, da zagovaraju i podržavaju nevećinske zajednice i da pozivaju vladine institucije na odgovornost za svoje postupke.

2. Promovisanje kulturne raznolikosti i tolerancije:

Sprovoditi obrazovne programe i kampanje podizanja svesti javnosti koje imaju za cilj promovisanje kulturne raznolikosti, tolerancije i razumevanja među širom populacijom.

Podsticati interkulturalni dijalog i saradnju između većinskih i manjinskih zajednica kako bi se izgradilo međusobno poštovanje i uvažavanje kultura jednih drugih.

3. Povećano učešće u procesima donošenja odluka:

Razviti mehanizme za poboljšanje značajnog učešća nevećinskih zajednica u procesima donošenja odluka na svim nivoima vlasti. Osigurati da manjinske zajednice budu zastupljene u zakonodavnim telima, na izvršnim pozicijama i u savetodavnim savetima, i da se njihov glas čuje i uzme u obzir u kreiranju politike i upravljanju.

4. Izgradnja kapaciteta i podrška manjinskim zajednicama:

Obezbediti podršku i resurse manjinskim zajednicama da izgrade svoje kapacitete u oblasti ma kao što su građansko učešće, zastupanje i razvoj zajednice. Ponuditi programe obuke, grantove i tehničku pomoć kako bi osnažili nevećinske zajednice da se zalažu za svoja prava, da predstavljaju svoje specifične potrebe i da efikasnije učestvuju u društvu.

Projekat sufinansira Ministarstvo inostranih poslova Republike Koreje kroz grantove Međunarodnog višegradskog fonda. Misija fonda je da unapredi ideje za održivu regionalnu saradnju u Centralnoj Evropi.

